

Somber optimisme

Het economisch herstel dat de OECD juli 1976 voorspelde, blijkt niet te zijn opgetreden. Voor al haar leden te zamen rekende zij voor 1976 op een groei van het bruto nationaal produkt met 5,5%. De groei werd echter 5%. Ook de overige voorspellingen van economische grootheden werden niet gerealiseerd. Er was één uitzondering: de inflatie. Deze ontwikkelde zich beter dan was verwacht: 8% in plaats van 8,25%. De afwijkingen blijken echter gering te zijn. Daarom lijkt er geen reden te concluderen dat de OECD er naast zat met haar optimisme in juli. In haar vorige week verschenen *Economic outlook* trekt de OECD deze conclusie ook niet 1). Reeds op blz. 5 verwerpt zij de mening dat de economische politiek, gericht op expansie, heeft gefaald. Er is volgens haar meer reden om te concluderen dat die politiek tot de resultaten heeft geleid die de economen ervan hadden verwacht.

De OECD beweert dit niet alleen omdat de uitkomsten van haar berekeningen in juli slechts een geringe afwijking vertoonden ten opzichte van die in december. Uiteraard niet, want de cijfers in juli wezen slechts op een aarzelend herstel van de wereldconjunctuur. Een geringe afwijking ten ongunste zou kunnen betekenen dat dit herstel achterwege is gebleven. De OECD acht het belangrijker dat thans blijkt dat de diverse landen een economisch beleid voeren, gericht op groei zonder inflatie. Zou de groei sterk worden gestimuleerd dan zou er een nieuwe inflatiegolf komen met binnen afzienbare tijd een nieuwe inzakking van de economie. Welnu, 's werelds „policymakers” hebben de goede raad begrepen: een duurzaam economisch herstel is slechts mogelijk indien in de eerste plaats de inflatie wordt bestreden. Dat dit op korte termijn niet de werkgelegenheid bevordert is jammer, maar moeten we accepteren. Het zal nu duidelijk zijn dat de OECD met optimisme de toekomst tegemoet ziet. Ik vrees dat het herstel van de wereldeconomie vooral op dat optimisme moet worden gebouwd. De door de OECD gepresenteerde feiten geven namelijk ook de mogelijkheid voor een sombere conclusie.

Bestrijdt de inflatie, dan komt de rest vanzelf wel, lijkt het credo van de OECD. Dat klinkt prachtig, maar ik twijfel aan de juistheid ervan zolang niet kwantitatief is aangegeven

dat hierdoor op redelijke termijn de werkgelegenheid verbetert. Een land waar deze stelling is toegepast, is Duitsland. Daar stegen de prijzen in 1976 slechts met 4,75% en in 1977 zullen ze met 4% stijgen. Tegelijkertijd zal de werkloosheid er toenemen van 4,8% tot 5,6%. „The outlook seems weak” schrijft de OECD over Duitsland. Dat geldt zowel voor de investeringen als voor de consumptie, ondanks het feit dat de financiële positie en de orderpositie in Duitsland beter zijn dan in vele andere landen. Misschien betekent het niet meer dan dat de Duitse economie is „likely to be affected by the modest trends and lack of confidence generally prevailing elsewhere in Europe”. Laten we het hopen. Hoe zit het met de Verenigde Staten? Het beleid aldaar leek op het Duitse. De werkloosheid zal in de VS iets afnemen (van 7,7% naar 7,5%) terwijl de inflatie er iets zal toenemen (van 5% naar 5,25%). Het is ontoelaatbaar uit deze paar waarnemingen wetenschappelijke conclusies te trekken. Ook niet als ik er nog twee landen bijvoeg, die een geheel ander beleid voeren. In Noorwegen vermindert de inflatie van 9,25% tot 8,5%, bij een huidige werkloosheid van ruim 1%. Iets dergelijks geldt voor Zweden: een vermindering van de inflatie van 10,5% tot 9% bij een werkloosheid van 1,6%. Nederland neemt een tussenpositie in: de inflatie neemt af van 9% tot 6,75% bij een werkloosheid van ruim 5%.

Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat er veel meer factoren in de beschouwing moeten worden betrokken. De OECD wijst er dan ook terecht op dat de situaties in de diverse landen nogal uiteenlopen, zodat er verschillende maatregelen nodig zijn. Ik voeg daarbij dat inflatie- en werkloosheidsbestrijding hand in hand moeten gaan en dat niet de één prioriteit boven de ander moet hebben. Uit het bovenstaande blijkt voorts dat het herstel in twee grote landen niet zo erg wil vlotten. Uit de *Economic outlook* blijkt bovendien dat het slecht gesteld is met de groei van de industriële produktie in 7 belangrijke OECD-landen: de groei neemt af van 9,25 tot 5,25%. Dat is vooral ernstig omdat deze landen een voortrekkersfunctie voor de overige, kleinere landen hebben.

Er is nog een factor die niet hoopgevend is voor de wereldeconomie. Die factor betreft de relatie tussen de rijke en de arme landen. Ondanks een transfer van \$ 9,5 mrd. naar de niet-olieproducerende ontwikkelingslanden bedraagt hun tekort op de lopende rekening maar liefst \$ 26,5 mrd. De OECD kan daaraan weinig doen: haar tekort bedraagt \$ 17,5 mrd., terwijl de OPEC-landen een overschot hebben van \$ 36,6 mrd. De oplossing van dit probleem lijkt te worden gezocht in het scheppen van internationale liquiditeiten. De totale omvang daarvan is de afgelopen 7 jaar met 203% gegroeid. In 1976 is ze waarschijnlijk met 9,4% gestegen (33,2% in de niet-olieproducerende ontwikkelingslanden). Vroeg of laat moet dat mislopen.

De OECD, die gebruik maakt van 's werelds top-economen, is echter ondanks de tegenvallers optimistisch. Op zich is dat gunstig. Het economisch klimaat is namelijk voor een groot deel afhankelijk van de stemming van de mensen die erin leven.

L. Hoffman

Gegevens van enkele OECD-landen

	Groei bruto nationaal produkt in % 1977	Werkloosheid laatste 3 mnd. in % 1976 b)	Stijging consumptieprijs in % 1977
Grote landen			
Canada	3,5	7,4	6,5
Verenigde Staten	4,5	7,9	5,25
Frankrijk	3	4,2	8,75
Duitsland	3,5	4,5	4
Engeland	1,5	5,5	13
Japan	6	2,1	9,5
Kleine landen			
België	2,5	6,0	8,75
Denemarken	1,75	5,4	9
Nederland	3,25 a)	5,3	6,75
Noorwegen	7 a)	1,1	8,5
Zweden	2,25 a)	1,6	9
OECD	3,75	5,25 c)	7,75

a) Binnenlands produkt.

b) Nationale definiëring, dus niet geheel vergelijkbaar.

c) In 1977.

1) De berekeningen van de OECD zijn afgesloten op 1 december 1976, houden geen rekening met de stijging van de olieprijs en gaan uit van ongewijzigd beleid in 1977 t.o.v. 1976.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Somber optimisme	1
Column Matig 1977 voor Belgische economie, door Prof. Dr. F. Rogiers	3
<i>Prof. Dr. F. W. Rutten:</i> Over herstel van de noodzakelijke prijsstabiliteit	4
<i>A. van Dam:</i> Cluster-analyse: een instrument voor het meten en voorspellen van internationale ontwikkeling	8
<i>Drs. P. H. J. J. Terhal:</i> Wat doen we met RIO?	12
Ingezonden Nogmaals de loonindexering, door Prof. Mr. B. S. Frenkel	17
Geld- en kapitaalmarkt Inflatie, pond sterling en de positie van Londen als internationaal financieel centrum, door Drs. F. W. J. Veltman	18
Ingezonden Discussiepartner Heertje, door Prof. Dr. A. Pais	20
Toets op taak Verticale financiële verhouding tussen overheden, door Drs. G. de Jong	21
Boekennieuws Nathaniel J. Mass: Economic cycles: An analysis of underlying causes, door Prof. Dr. L. J. Zimmerman	23
Mededelingen	23

ESB wenst zijn lezers een voorspoedig 1977

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....

STRAAT: .....

PLAATS: .....

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....

Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Adjunct-redacteur-secretaris:
L. van der Geest.*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

*Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

*Abonnementsprijs: f. 130,— per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 88,40
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).*

*Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische
Berichten te Rotterdam.*

*Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,—
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Advertentieverkoop:

*Roelants/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

*Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Matig 1977 voor Belgische economie

De verschillende economische indicatoren wijzen alle op de volgende karakteristiek voor de laatste maanden: na een fase van krachtig herstel tijdens het eerste semester 1976, maar inzonderheid in het tweede kwartaal, maakt de Belgische conjunctuur sedert de maand oktober een periode van vertraging door. Deze conjuncturele pauze komt zeer duidelijk tot uiting in de „oorspronkelijke reeks” van de conjunctuurindicator van het Ministerie van Economische Zaken 1), de conjunctuurindicator van de Kredietbank 2) en de synthetische curve van de Nationale Bank van België 3), die voor de zesde opeenvolgende maal naar beneden was gericht (waarde april 102, oktober 88). Deze verslapping is tot dusver enkel tot uiting gekomen in de geringere orderontvangst van de industriële ondernemingen; daaruit resulteerde een teruggang van de verzekerde activiteitsduur (van 3,2 maanden midden 1976 tot minder dan 3 maanden nu).

De gegevens van de industriële productie voor de 3 trimesters 1976 wijzen nog steeds op een stijging van 9,5% t.o.v. de overeenstemmende periode van 1975 (maar — 3,5% t.o.v. 1974), maar de expansie is vertraagd in het derde kwartaal.

De vaststelling van een krachtige opleving is normaal, omdat het begin van herstelperiodes telkens wordt gekarakteriseerd door sterke impulsen. Dit jaar wellicht iets meer omdat de omvang en de amplitude van de recessie gevolgd werd door een forse tendens tot nieuwe voorraadvorming en een sterke toename van de aankopen van duurzame verbruiksgoederen. Maar bij ontstentenis van een volgbeweging van de productieve investeringen (zowel in binnen- als in buitenland) geraakte het groeiritme in moeilijkheden. En ook dit is niet verwonderlijk, omdat de capaciteitsbezetting globaal nog maar 77% bereikt in oktober 1976 (tegen 71% oktober 1975). Erger is wel dat de bestellingen uit het buitenland, die voor een goede prestatie hadden gezorgd in het eerste semester, thans ook aan het verflauwen zijn. In die omstandigheden

blijft de investeringsneiging der bedrijven vrij gering, zodat de vraag naar investeringsgoederen, die had moeten zorgen voor een aflossing van de vertragen consumptieve bestedingen en voorraadvorming, eveneens achterwege blijft.

De overheidsfinanciën, die structureel in moeilijkheden verkeren en conjunctureel duidelijk onder de vooruitzichten zijn gebleven wat de ontvangsten betreft (vooral de directe belastingen) brachten — gelet op het soberheidsbeleid van de regering — evenmin steun, met uitzondering van de overheidsinvesteringen (ook in de sector huisvesting), hetgeen een behoorlijke activiteit van het bouwbedrijf waarborgt.

Het is overbodig over werkgelegenheid en werkloosheid te berichten, omdat het beeld te somber is (wel valt te vermelden de inkrimping van de part-time werkloosheid): per 23 november bijna 250.000 volledig werklozen of 6,3% van de beroepsbevolking.

De Rijksmiddelenbegroting, die thans in bespreking is in het parlement, gaat uit van de volgende veronderstellingen voor 1977 4) (mutaties in %):

	Volume	Prijzen	Waarde
BNP	+ 3,4	+ 10,5	+ 14,2
Invoer	+ 9,4	+ 6,9	+ 16,9
Consumptie	+ 4,2	+ 10,3	+ 14,9
Overheidsverbruik	+ 2,7	+ 11,0	+ 13,9
Kapitaalvorming	+ 2,8	+ 11,3	+ 14,4
Uitvoer	+ 8,7	+ 6,8	+ 16,1

Logischerwijze werd de begroting dan ook in evenwicht ingediend met de duidelijke bedoeling een matiging van de uitgaven te bereiken. Maar de hypothesen die steunen op het economisch budget opgesteld in juni 1976, kunnen thans als voorbijgestreefd worden bestempeld. De uitgaven zullen moeten worden verhoogd, omdat het nodig zal

zijn een steuntje aan de conjunctuur te geven — en in dit licht is een deficit volkomen gerechtvaardigd en zelfs wenselijk — terwijl de ontvangsten lager zullen uitvallen. Er zal niet mogen worden gearzeld de overheidsinvesteringen te blijven aanzetten.

De voor 1977 verwachte economische groei zal waarschijnlijk slechts matig zijn. Er is op dit moment geen component in staat om tijdens de komende maanden het herstel te stimuleren. Zonder over een econometrisch model te beschikken is het misschien wel vermetel cijfers te geven, maar ik waag het er op:

	Volume	Prijzen	Waarde
BNP	+ 2,5%	+ 8%	+ 10,7%
Verbruik	+ 3 %	+ 7%	+ 10,2%
Overheidsconsumptie	+ 3,5%	+ 10%	+ 13,8%
Kapitaalvorming	+ 0,0%	+ 10%	+ 10 %
Export	+ 5 %	+ 8%	+ 13,5%

Met helaas een verdere lichte toename van de volledige werkloosheid. Een „voordeel”: een nieuwe versnelling van de inflatie zal kunnen worden voorkomen. Dit is belangrijk omdat een opiniepeiling 5) uitwees dat een loonmatiging door 68% van de mensen wordt aanvaard indien de inflatie hiermede kan worden teruggedrongen.

Toch, Belgische economie, ik wens u een hartelijker en steviger groei in 1977.

- 1) Overzicht van de economische ontwikkeling, 1976, nr. 12, A.D.S.D., Brussel, blz. 28.
- 2) Conjunctuur: dubbelte op zijn kant, *Weekberichten*, 31e Jrg., nr. 42 van 5 november 1976.
- 3) Overgenomen in het tijdschrift van het Ministerie van Economische Zaken, blz. 27.
- 4) Algemene toelichting tot de Begroting van ontvangsten en uitgaven voor 1977, Doc. nr. 4 van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 1976, blz. 34.
- 5) *Laatste Nieuws*, 16 december 1976, blz. 6.

Over herstel van de noodzakelijke prijsstabiliteit

PROF. DR. F. W. RUTTEN

Vorig jaar gaf Prof. Dr. F. W. Rutten, secretaris-generaal van het Ministerie van Economische Zaken, zijn traditionele nieuwjaarsartikel in ESB de titel „Economie in mineur”. Die titel getuigde van somberheid. Thans ziet de heer Rutten mogelijkheden dat de economische situatie verbetert, althans op middellange termijn. Het komend jaar zal intussen sterk voelbaar zijn dat de economische moeilijkheden nog niet zijn verdwenen. Hij heeft vertrouwen in een goede afloop op wat langere termijn omdat er een nieuwe koers is in de economische politiek, tot uiting komend in een aantal regeringsnota's, die de essentiële voorwaarden van ons economisch stelsel in acht nemen. Twee van die voorwaarden zijn een bevredigende mate van prijsstabiliteit en een herstel van de rendementen.

Enkele opmerkingen vooraf

De ernstige economische vraagstukken hebben vooral de laatste anderhalf jaar aanleiding gegeven tot een heroverweging en herformulering van enkele hoofdlijnen van de macro-economische politiek. De nota's over de economische structuur, de collectieve voorzieningen en de werkgelegenheid bevatten daarvan de resultaten.

Nogal eens is de kritiek te horen, dat het uitgestippelde beleid onvoldoende is om de streefcijfers voor de werkgelegenheid e.d. te realiseren. Die kritiek doet niet altijd recht aan de zorgvuldigheid, waarmee het Centraal Planbureau de ramingen tot 1980 heeft opgesteld. Het is overigens misschien juist, dat deze cijfers eerder een iets te licht dan een te donker beeld van de problemen op middellange termijn geven. Verder zal bij realisatie van de doelcijfers nog niet een geheel bevredigende situatie, bijvoorbeeld op het punt van de werkloosheid, worden bereikt. Dit is extra reden om zwaar te tillen aan mogelijke afwijkingen van de prognoses in ongunstige zin. Daarom zou een reserve voor intensivering van het beleid gewenst zijn, waaruit kan worden geput bij een tegenvallende economische ontwikkeling.

Ook is natuurlijk waar, dat de genoemde nota's nog slechts ten dele concreet beleid bevatten. Op tal van terreinen is een nadere uitwerking nodig. Dit geldt bijvoorbeeld voor de investeringsrekening, al lijkt intussen wel duidelijk dat de gevreesde frustraties van de zogenaamde loketten-economie hierbij kunnen worden vermeden. Vele uitwerkingsproblemen liggen er ook op het gebied van de collectieve voorzieningen zowel bij de afzonderlijke ombuigingsvoorstellen als bij de organisatie en de vormgeving van de nieuwe systematiek.

Het is dus allerminst zo, dat met de genoemde beleidsnota's het werk om de nationale economie te saneren is voltooid. Het belang ervan ligt hierin, dat een nieuwe koers is uitgezet, die het mogelijk maakt de structurele problemen te overwinnen. Belangrijk is ook, dat hiervoor een zeer aanzienlijke financiële inspanning wordt verricht. Als na verloop van tijd blijkt dat het beleid aanvulling respectievelijk intensivering behoeft, dan is dat geen schande. Daarbij is een gelukkige omstandigheid dat ons land nog altijd over aanzienlijke economische potenties beschikt.

Hoewel op middellange termijn in het licht van de nieuwe economische politiek redelijke mogelijkheden aanwezig zijn,

dient nadrukkelijk te worden gewaarschuwd voor hoge verwachtingen voor de korte termijn. De ontwikkeling van de werkgelegenheid kan in dit opzicht illustratief zijn.

De groei van de werkgelegenheid hangt in hoofdzaak af van de volgende factoren:

- het structurele peil van de bedrijfsinvesteringen;
- de reële arbeidskosten en de reële winsten;
- de conjuncturele bezettingsgraad van het productie-apparaat.

De beide eerste factoren hebben zich in de afgelopen jaren zoals bekend overwegend ongunstig ontwikkeld. Hierin een keer ten goede te brengen is een centraal thema van het nieuwe middellange-termijnbeleid. Bedacht zij evenwel, dat dit beleid nog slechts zeer ten dele heeft kunnen doorwerken in de economische situatie. Daarbij komt dat de werkgelegenheid in 1977 slechts in beperkte mate wordt bepaald door de veranderingen van de investeringen en de arbeidskosten in het lopende jaar. Beslissend is veeleer het gemiddelde peil van investeringen en arbeidskosten tijdens een periode van drie of meer jaar. Het nieuwe middellange-termijnbeleid zal niet veel eerder dan in 1980 ten volle in de werkgelegenheids-cijfers tot uitdrukking komen. In de tussentijd blijven de ongunstige ontwikkelingen van de afgelopen jaren, zij het in geleidelijk afnemende mate, nog hun invloed doen voelen.

Naast de structurele factoren heeft de conjunctuur, in de vorm van de bezettingsgraad van het productie-apparaat, een belangrijke invloed op de werkgelegenheid. Sinds de tweede helft van 1975 is weliswaar een conjunctureel herstel zichtbaar, maar — in lijn met eerdere voorspellingen — is dit herstel geringer en trager dan bij voorgaande gelegenheden. Naar verwachting zal de conjunctuur ook in 1977 nog slap zijn, met de ongunstige gevolgen van dien voor de werkgelegenheid. Al met al zullen in het komende jaar mede als gevolg van de nog relatief ongunstige internationale toestand op het gebied van de werkgelegenheid grote problemen blijven bestaan. Zoals gezegd is dit ten dele een gevolg van het feit, dat de structurele wending ten goede van de recente datum is om al duidelijk zichtbaar te worden in de cijfers, terwijl daarnaast het trage conjunctuurverloop de bezettingsgraad van het productie-apparaat op een vrij laag peil houdt.

Het conjuncturele beeld

Sinds het dieptepunt in de zomer van 1975 is de industriële produktie op een duidelijk hoger peil gekomen. In eerste instantie voltrok de stijging zich aan het eind van 1975. In 1976 bewoog het produktieniveau zich gedurende de eerste acht maanden langs een goeddeels horizontale lijn. Pas in september/oktober liepen de produktiecijfers weer op; zij kwamen daarmee 9% hoger dan een jaar tevoren. Mede gelet op de ontwikkeling van de orderpositie lijkt er overigens onvoldoende reden te veronderstellen, dat de conjuncturele overcapaciteit snel zal worden weggewerkt.

De werkloosheid liep aanvankelijk in 1976 gevoelig op. In september t/m november was er een opvallende daling. Naar ik vrees, is die echter niet indicatief voor het komende jaar. Gelet op de ernstige moeilijkheden van bepaalde bedrijfstakken en ondernemingen zal immers in de nabije toekomst niet aan inkrimpingen te ontkomen zijn; de werkgelegenheids-groei in bepaalde dienstensectoren kan daarvoor overigens een zeker tegenwicht bieden.

In het conjunctuurbeeld was een duidelijk minpunt de verdere terugval van de bedrijfsinvesteringen. In de eerste helft van 1976 (recenter cijfers zijn er nog niet) lag het investeringsvolume 6% lager dan een jaar tevoren. In de Verenigde Staten en West-Duitsland was er in die periode een mutatie van dezelfde orde van grootte; daar was het verschil evenwel niet negatief, doch positief.

Een belangrijk pluspunt was dat de loonstijging voor het eerst sinds zeven jaar niet in de dubbele cijfers liep. De stijging van de reële arbeidskosten alsook de arbeidsinkomensquote liepen terug. Niettemin bleven de ondernemingsresultaten nog ver onder de maat.

Mede gelet op het verloop van de wereldhandel zijn de jaren 1959 en 1968 conjunctureel ruwweg vergelijkbaar met 1976. Een vergelijking valt niet ten gunste van de recente geschiedenis uit. Zo stegen in 1959 en 1968 de bedrijfsinvesteringen met meer dan 10%, terwijl thans een gevoelige daling optreedt. Tegenover enige vermindering van de werkloosheid in de vroegere jaren staat nu een verdere stijging. De rendementen zijn thans veel slechter; indicatief is de gecorrigeerde arbeidsinkomensquote, die in 1959 ca. 73% en in 1968 ca. 80% beliep, tegenover 93% in 1976. Groot is ook het verschil bij de stijging van de consumptieprijzen; tegenover 1,2% in 1959 en 2,6% in 1968 staat nu ca. 9% in 1976.

Voor de ontwikkeling in het komende jaar is aannemelijk dat de lijnen van wereldhandel, produktie e.d. zullen stijgen. Die taxatie lijkt gerechtvaardigd mede omdat bij een eventueel tegenvallende conjunctuur van het beleid in de sterke landen additionele stimulansen mogen worden verwacht. De expansie zal overigens minder sterk zijn dan in overeenkomstige conjunctuurfases. In 1960 en 1969 steeg de wereldinvoer met resp. 14 à 15%; in 1977 zal de stijging naar raming slechts ongeveer de helft hiervan bedragen. Dit geldt ook voor de produktie van bedrijven, die in ons land slechts half zo snel zal groeien als in 1960 en 1969. Het gevolg hiervan is dat een belangrijke conjuncturele overcapaciteit blijft bestaan, met de ongunstige gevolgen vandien voor zowel werkloosheid als rendementen.

In de genoemde conjunctureel vergelijkbare jaren was een versnelling van de prijsstijging te bespeuren. Het komend jaar is daarentegen een vermindering van de inflatie mogelijk. Dit is ten dele te danken aan het loonbeleid van het afgelopen jaar en houdt daarnaast verband met het tragere conjunctuurherstel. Mogelijk is het een eerste signaal, dat de noodzakelijke sanering van de macro-economische toestand op gang komt.

Inflatie

Dat het macro-economische stelsel zoals dat internationaal in de westelijke landen sinds de tweede wereldoorlog wordt

toegepast, zwakke elementen bevat, is van de aanvang af gesignaleerd. Met name ontbrak een overtuigende formule voor de combinatie van de doelstellingen van volledige werkgelegenheid en prijsstabiliteit. Het probleem is overigens ruimer; ook andere doelstellingen, zoals bijvoorbeeld uitbouw van de publieke sector, kunnen onder omstandigheden de prijsstabiliteit in gevaar brengen. In de afgelopen dertig jaar is in vele landen niet aan inflatiebestrijding doch aan andere desiderata (werkgelegenheid, uitbouw collectieve sector) bij het feitelijke beleid de voorrang gegeven. Het resultaat is dat een aantal economieën geleidelijk zijn ontworcht, terwijl andere landen — waaronder het onze — in grote moeilijkheden zijn gekomen.

Een van de gevaarlijke elementen van de inflatie is, dat zij de neiging heeft geleidelijk te versnellen. Wezenlijk is ook dat de loon- en prijsstijging op onderdelen van de economie niet gelijk uitwerkt. De laatste jaren zijn de inflatiepercentages tussen de diverse landen sterk gaan uiteenlopen: In de jaren 1974/1976 was de stijging van de consumptieprijzen in Engeland en Italië ca. 40% hoger dan in West-Duitsland; in de jaren zestig beliep het verschil in 3 jaar tijd gemiddeld niet meer dan 5%. Natuurlijk spelen de wisselkoersveranderingen hier doorheen. Het lijkt echter te optimistisch te veronderstellen, dat door middel van de flexibele wisselkoersen de problemen uit hoofde van de uiteenlopende inflatiegeneigdheid in de diverse landen afdoende worden weggewerkt. De inflatie vormt daarmee — in haar uiteenlopende omvang — op wat langere termijn een ernstige bedreiging voor de vrije economische betrekkingen, zoals die in de EG bestaan.

Loon- en prijspolitiek

Kort na de tweede wereldoorlog is al gezocht naar mogelijkheden om het dreigende conflict tussen prijsstabiliteit en andere doelstellingen, met name werkgelegenheid, te overwinnen. Ons land heeft daarbij een tijdlang voorop gelopen door vorm te geven aan de loon- en prijspolitiek. Ook elders is intussen op vrij grote schaal met deze vorm van beleid geëxperimenteerd. Recent is in ons land bepleit dat onder zekere voorwaarden de geleide loonpolitiek uit de jaren vijftig weer zou worden ingevoerd om de ernstige moeilijkheden, waarmee we kampen, de baas te kunnen worden 1).

In hoeverre heeft de loon- en prijspolitiek (resp. inkomenspolitiek) in het verleden in de diverse landen in kwantitatief opzicht zoden aan de dijk gezet? Daarover zijn een aantal studies verricht, die alles bijeen geen duidelijk beeld opleveren. Dat is niet verwonderlijk gezien de moeilijkheden, waarop een kwantificering stuit. Zo is het moeilijk een kwantitatieve maatstaf te ontwikkelen voor de intensiteit, waarmee de instrumenten worden gehanteerd. Ook is de richting van de effecten niet zonder meer duidelijk. Met name geldt niet altijd, dat de loonpolitiek een lagere loonstijging bewerkstelligt dan zonder overheidsingrijpen te verwachten zou zijn; in bepaalde gevallen kan dit instrument ook loonverhogend hebben gewerkt.

In zeer moeilijke situaties kan de loonpolitiek als laatst redmiddel effectief zijn. Ook overigens kan de loon- en prijspolitiek op de korte baan bepaalde resultaten bereiken. Onder omstandigheden kan dit instrumentarium voorts een geschikt institutioneel kader bieden om loon- en prijsaanpassingen vorm te geven, die passen bij de marktverhoudingen 2). De vraag waar het nu om gaat, reikt echter verder. De kwestie is of de loon- en prijspolitiek in staat is om onder normale omstandigheden op middellange termijn de loon- en prijsvorming zo te wijzigen, dat het bovengenoemde dilemma

1) J. van den Doel, C. de Galan, J. Tinbergen, Pleidooi voor een geleide loonpolitiek, *ESB*, 17 maart 1976.

2) Een voorbeeld kan zijn het niet laten doorgaan van de automatische prijscompensatie medio 1976.

tussen prijsstabiliteit enerzijds en werkgelegenheid (resp. andere doelstellingen) anderzijds wordt overwonnen. Er zijn argumenten om hieraan te twifelen. De concretisering van een (geleide) loon- en prijspolitiek vindt niet plaats in een vacuüm, maar is onderhevig aan dezelfde economische en maatschappelijke krachten, die op de „vrije” loon- en prijsvorming inwerken. Verder zijn er voor werkgevers en werknemers wegen om zich geheel of ten dele aan de invloed van de loon- en prijspolitiek te onttrekken.

Zoals gezegd geeft het empirisch onderzoek tot dusverre niet een geheel duidelijk uitsluitsel, zij het dat — naar het mij toeschijnt — de twijfels over de resultaten in het verleden overheersen. In het theoretisch en empirisch onderzoek frappeert, dat de loon- en prijsvorming niet alleen in verschillende tijdsperiodes, maar ook in verschillende westelijke landen in belangrijke mate volgens dezelfde patronen verlopen en aan dezelfde krachten onderhevig zijn 3).

Voor ons land geldt, dat de loon- en prijsvorming vrij nauwkeurig is te beschrijven in termen van dezelfde factoren, die in andere landen de loon- en prijsvorming in hoofdtrekken beheersen. Dat geldt zowel voor de jaren vijftig als voor de meer recente periode 4). In het licht van de cijfers zou het m.i. riskant zijn om aan te nemen dat de inkomenspolitiek toereikend is om in de loon- en prijsvorming een fundamentele wijziging in de bedoelde zin te bewerkstelligen. Opmerkelijk is ook dat landen, zoals West-Duitsland, die ook recent succesvol zijn gebleken bij de inflatiebestrijding relatief weinig gebruik maken van loon- en prijspolitiek.

Uit het voorgaande volgt overigens niet dat de loon- en prijspolitiek in ons land zonder bezwaar kan worden gemist. Dit geldt zeker in een periode, waarin inflatiebestrijding bijzonder belangrijk is. Zoals gezegd heeft dit beleid een aantal nuttige functies te vervullen, ook al is het aan beperkingen onderhevig en dient hierbij de verantwoordelijkheid van de sociale partners zoveel mogelijk te worden gerespecteerd.

Prijsstabiliteit en werkgelegenheid

Uitgaande van het ontbreken van voldoende instrumenten om de diverse doelstellingen van de macro-economische politiek gelijktijdig te verwezenlijken, is in de afgelopen jaren veel aandacht besteed aan de keuzemogelijkheden tussen prijsstabiliteit en werkgelegenheid (en andere desiderata). De gedachte was dat via een expansieve bestedingspolitiek een laag werkloosheidsniveau kan worden nagestreefd. Dat gaat gepaard met een extra loonstijging, die op haar beurt tot prijsstijging leidt. In zoverre leek een keuze tussen werkgelegenheid en prijspeil aanwezig.

Bij nadere beschouwing berust de keuze tussen werkloosheid en inflatie op een valse tegenstelling. De loonstijging, die gepaard gaat met toegenomen spanningen op de arbeidsmarkt zal niet slechts nominaal, doch ten dele ook reëel zijn, aangenomen dat prijsverhogingen — via een indexatiesysteem of anderszins — proportioneel doorwerken in de lonen. De extra reële loonstijging tast de bedrijfsrendementen aan, waardoor bestaande arbeidsplaatsen verloren gaan en de creatie van nieuwe arbeidsplaatsen wordt afgeremd. Zo'n inflatoire ontwikkeling kan zonder bezwaar voor de werkgelegenheid voortgaan, zolang er een overvloed aan arbeidsplaatsen — zoals in de jaren zestig — bestaat. Zodra een evenwicht tussen beroepsbevolking en arbeidsplaatsen is bereikt, zal een expansieve bestedingspolitiek, die erop gericht is de werkgelegenheid sneller te doen groeien dan het aantal arbeidsplaatsen, na verloop van tijd averechts werken vanwege

3) Ik baseer me hier op een binnenkort te publiceren studie van C. A. Mosselman, die onder meer een kwantitatieve analyse volgens een uniform schema van de loon- en prijsontwikkeling in de Verenigde Staten, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, West-Duitsland en Nederland in de jaren 1953-1973 heeft beproefd.

4) Zie echter W. Driehuis, *Fluctuations and growth in a near full employment economy*, 1972.

De Nederlandsche Middenstandsbank NV is een snel groeiende financiële instelling met circa 8000 medewerkers, die werkzaam zijn op het hoofdkantoor te Amsterdam-Nieuw-Zuid en bij

de ongeveer 450 kantoren in Nederland.

Het directoraat Geldbedrijf/Hoofdkantoor zoekt een

medewerker produktontwikkeling

Het Geldbedrijf houdt zich bezig met het aantrekken van creditgelden en richt zich daarbij op zakelijke relaties (rekening-courant en deposito's) alsmede op particuliere relaties (spaar- en privérekeningen met diverse diensten).

Op de afdeling Produktontwikkeling worden diverse onderzoeken verricht, die kunnen uitmonden in het tot ontwikkeling brengen van nieuwe diensten dan wel het verbeteren van bestaande diensten, met als doel direkt of indirekt aantrekken van creditgelden.

Genoemde onderzoeken zijn zeer gevarieerd en vragen regelmatig contact met andere bedrijfs-onderdelen.

Indien u beschikt over:

- Economische kennis op HBO- of academisch niveau
- commercieel gevoel
- stylistische kwaliteiten
- contactuele eigenschappen.

Leeftijd tot circa 30 jaar.

Ervaring opgedaan in een bank/spaarbankbedrijf strekt tot aanbeveling.

Belangstellenden wordt verzocht schriftelijk of telefonisch contact op te nemen met Mw. W. Lemaire van de afdeling Personeelszaken, postbus 1800 te Amsterdam.
Telefoon: 020-5432121.

NMB
NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDBANK

de nadelige invloed op de bedrijfsrendementen en de arbeidsplaatsen. Op den duur zullen de werkloosheid zowel als de inflatie op deze wijze worden vergroot.

De conclusie is dat structurele problemen inzake de werkgelegenheid, de omvang van de publieke sector e.d. niet duurzaam langs de weg van de inflatie kunnen worden opgelost. Prijsstijging is veeleer dikwijls een symptoom van het feit dat de doelstellingen in deze sfeer niet op een doelmatige manier worden nagestreefd. Op de korte baan schijnen ten koste van wat extra inflatie wel enkele voordelen in de reële sfeer te koop te zijn, maar op iets langere termijn werkt de inflatie uitsluitend nadelig. Ons stelsel kan gezien de eerder aangestipte redenen op den duur slechts behoorlijk functioneren bij een redelijke mate van prijsstabiliteit.

Inflatiebestrijding

In verband met de oorzaken van de inflatie en de bestrijding daarvan moet natuurlijk worden verdisconteerd dat de lonen reageren op de prijzen en omgekeerd. Met inachtneming van die wisselwerking zijn naast de loon- en prijspolitiek de volgende factoren van primair belang voor het tempo van de prijsstijging alsook voor de matiging daarvan.

- De bezettingsgraad van het productie-apparaat en de arbeidsreserve. In termen van beleid vergt dit een bestedingsbeleid gericht op macro-economisch evenwicht. Naast het budgettaire beleid is daarbij de monetaire politiek belangrijk, zij het in onze open economie niet van overheersende betekenis. Voorts kan een meer gedetailleerd beleid, gericht op een goede aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en op de produktmarkten, bijdragen tot een ruimere inschakeling van produktiefactoren, zonder dat het macro-economisch evenwicht in inflatoire zin wordt verstoord.
- De druk van sociale lasten en belastingen alsmede autonome prijsverhogingen bijv. in de sfeer van het aardgas. Dit vergt beperking van de groei van de publieke uitgaven.
- De invoerprijzen; deze liggen buiten de beleidssfeer, behalve wat betreft de wisselkoersen. Vooralsnog is het belangrijkste richtsnoer in de pas te blijven met onze oosteburen.
- De stijging van de arbeidsproductiviteit vermindert op zich zelf de kosten per eenheid produkt. Daar staat tegenover dat de lonen harder stijgen naarmate de produktiviteit sneller groeit. Per saldo kan de vertraging van de trendmatige produktiviteitsgroei, die vergeleken met de jaren vijftig en zestig optreedt, de inflatiebestrijding bemoeilijken.
- De loon- en prijsstijging in het verleden oefent langs de weg van vertraagde reacties en verwachtingspatronen een opwaartse druk uit op het prijspeil in heden en toekomst. Het inflatietempo van bijna 10% in de afgelopen jaren betekent een niet geringe belasting van de toekomst 5).

De inflatiebestrijding is gezien op middellange termijn aanzienlijk moeilijker geworden. De ontwikkelingen in het verleden maken het zowel bijzonder urgent als extra zwaar om de inflatie tot staan te brengen. Als bemoeilijkende factor komt daarbij de vertraging van de produktiegroei, die mede vanwege de wenselijke selectiviteit in de lijn ligt. Het is daarom meer dan ooit zaak de autonome prijsverhogingen en collectieve-lastenverzwaringen te beperken. Ook bij het beleid ten aanzien van de bestedingen is een behoedzame koers geboden om het gevaar van overhitting, dat thans overigens niet actueel is, te vermijden.

Economische orde

Kenmerkend voor de economische orde is de verdeling van verantwoordelijkheden. Om met de economische structuurnota te spreken is op het gebied van de continuïteit —

daarbij gaat het om produktie, werkgelegenheid e.d. — in de macrosfeer de overheid verantwoordelijk. Op microniveau ligt de verantwoordelijkheid voor de continuïteit bij de individuele ondernemingen. Dit brengt o.a. mee dat daar ook de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de investeringsbeslissingen ligt. Op het middengebied van bedrijfstak en regio is sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid van sociale partners en overheid. Op dit laatste gebied is de situatie niet geheel helder, maar daarmee is te leven zolang de problemen in bedrijfstakken en regio's niet al te frequent voorkomen en niet zeer ingrijpend zijn.

Tijdens de afgelopen jaren is vele malen een beroep op de overheid gedaan voor financiële steun. Dit heeft de vraag opgeroepen, of de rol van de overheid op het microniveau niet meer systematisch zou moeten worden uitgebreid 6). Waarom zou de overheid terug moeten treden, wanneer het weer goed gaat in de economie? Als de overheid voor de stropen opdraait, is dan niet een toetsing vooraf namens de gemeenschap van de bedrijfsinvesteringen op haar plaats? Bij de beantwoording van een dergelijke vraagstelling zij bedacht dat de steunaanvragen plaatsvonden in een algemeen-economische situatie, waarin aan de macro-economische voorwaarden voor continuïteit, waarvoor de overheid verantwoordelijk is, niet kon worden voldaan. De eigen verantwoordelijkheid van de ondernemingen voor de continuïteit kan alleen worden waargemaakt bij een behoorlijk winstniveau op middellange termijn. Bij duurzame verliezen is er immers geen andere keuze dan liquidatie of aankloppen om steun bij de overheid. Als de overheid tijdelijk en bij wijze van uitzondering inspringt bij continuïteitsproblemen van afzonderlijke ondernemingen, dan hoeft dat geen blijvende gevolgen voor de economische orde te hebben. Bij duurzame verliessituaties over een breed front en grootscheepse overheidshulp op individuele basis is op den duur aan verlegging van verantwoordelijkheden naar het centraal niveau niet te ontkomen. In zo'n situatie zullen ook de informele constructies op het middenniveau van regio en bedrijfstak ontoereikend blijken. Gemiddeld positieve bedrijfsresultaten zijn dan ook een noodzakelijke voorwaarde voor het voortbestaan van onze economische orde. De keuze voor die orde in de economische structuurnota impliceert een hoge prioriteit voor het herstel van dragelijke rendementen.

Ons economisch stelsel is verre van ideaal, maar zolang er geen beter alternatief is, dienen de voorwaarden, die essentieel zijn voor een redelijke werking van het stelsel, in acht te worden genomen. Een bevredigende mate van prijsstabiliteit en redelijke bedrijfsrendementen zijn daarvan belangrijke voorbeelden. De moeilijkheid met deze voorwaarden is dat ze zich niet altijd scherp aftekenen en dat dikwijls pas na verloop van tijd duidelijk wordt, welke consequenties het schenden van die voorwaarden heeft. In vele landen is al geruime tijd de hand gelicht met deze condities. Dat heeft bij sommigen de opinie doen post vatten dat deze trends niet meer te keren zijn 7). Anderen menen dat het — zoals met zoveel eerdere waarschuwingen van bezorgde economen — ook nu eerdere waarschuwingen van bezorgde economen — ook nu wel weer los zal lopen. De les van de recessie lijkt neer te komen op de waarschuwing, dat de uiterste grenzen nu werkelijk zijn bereikt. De nieuwe koers van de economische politiek, zoals beschreven in de nota over de collectieve voorzieningen en in de economische structuurnota, houdt daarmee rekening. Dat is reden voor een zeker vertrouwen in een goede afloop. Daarbij is overigens wel veel geduld nodig.

F. W. Rutten

5) Als de bedrijfsresultaten in de uitgangssituatie laag zijn, kan daarvan een inhaaleffect uitgaan dat op zich zelf een opwaartse druk op het prijspeil heeft. Daar staat evenwel tegenover dat een slechte rendementspositie een matigende invloed op de loonontwikkeling en indirect ook op de prijsstijging kan hebben.

6) C. J. van der Weijden, Naar een andere economische orde?, *ESB*, 3 december 1975.

7) Th. A. Stevers, *de Volkskrant*, 22 september 1976.

Cluster-analyse: een instrument voor het meten en voorspellen van internationale ontwikkeling

A. VAN DAM

De economieën der diverse landen zijn nauw met elkaar verweven. Daarom moet een internationale economische politiek — bijv. in het kader van de nieuwe internationale economische orde — gebaseerd zijn op het meten en voorspellen van de ontwikkelingen die de landen wederzijds van elkaar afhankelijk maken. In dit artikel zet de heer A. van Dam, „director of planning” van CPC in Latijns-Amerika, uiteen dat voor zo'n politiek het toepassen van cluster-analyse aanbeveling verdient. Deze analyse is een wiskundige methode om landen, gebieden en economische factoren te rangschikken, te classificeren en te vergelijken.

De internationale betrekkingen worden gekenmerkt door een wederzijdse afhankelijkheid tussen landen die strategische hulpbronnen voortbrengen en verbruiken. Ondanks talrijke verre en vroegtijdige waarschuwingen in de jaren zestig, werd de wederzijdse afhankelijkheid eerst een geopolitieke factor nadat in één jaar (1973) de prijs van ruwe petroleum uit de Perzische Golf verviervoudigde.

Wederzijdse afhankelijkheid berust voor een deel op de erkenning dat de wereld als het ware op de drempel staat van een nieuwe langdurige tijd van schaarste op het gebied van vitale hulpbronnen 1). Deze bewustwording verhaast het zoeken naar een nieuwe internationale economische orde, welk trouwens in de zesde en zevende buitengewone zittingen van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties, in 1974 en 1975, met bijna algemene stemmen werd voorgesteld. Sindsdien wordt de nieuwe internationale economische orde door vele organisaties nauwkeurig bestudeerd 2); zo zelfs dat de nuchtere ondernemer de indruk krijgt dat verschillende nieuwe wereldordes worden uitgebreed.

Ontdaan van de onvermijdelijke retoriek, is de nieuwe wereldorde een poging om de groei van de wereld-economie voort te zetten ten gunste van Azië, Latijns-Amerika en Afrika. De nieuwe orde zoekt naar een nieuw evenwicht tussen enerzijds vrijhandel en georganiseerde wereldmarkten en anderzijds wederzijdse afhankelijkheid en gezond nationalisme.

De ontwikkelingslanden streven naar een groter aandeel in de globale produktie, verdeling en prijsvaststelling van hun eigen hulpbronnen, ongeacht of deze overvloedig of schaars zijn. Deze landen wensen hun aandeel in de wereldproduktie van industriële goederen, hetwelk

thans 7% bedraagt, te verdrievoudigen over, laten we zeggen, een generatie, en hun aandeel in de prijs die de uiteindelijke verbruikers voor hun grondstoffen betalen (thans een gemiddelde van 15%) te verdubbelen zo niet te verdrievoudigen.

De wederzijdse afhankelijkheid reikt ver boven de grondstoffen uit. Vorig jaar hield Zwitserland een referendum over zijn betrekkingen met bijna een miljoen gastarbeiders uit het Middellandse-Zeegebied. De wereldhandel en de wereld-investeringen weerspiegelen al evenzeer de wederzijdse afhankelijkheid, zoals dat ook de wereld-voedselcrisis doet, en de geldcrisis.

Hoe meer zielen hoe meer vreugd?

Het is niet te verwonderen dat de directie van een moderne onderneming geneigd is zich af te vragen of de nieuwe wereldorde een politiek rookgordijn is of waarlijk de fundering van een nieuw bestel van handel, industrie en geldwezen, tussen enerzijds Europa, Amerika en Japan, en anderzijds de 130 ontwikkelingslanden.

Deze 130 landen — van het prinsdom van Abu-Dhabi tot de republiek van Zaïre — hebben merendeels hun politieke onafhankelijkheid tijdens en na de tweede wereldoorlog verworven. Hoewel zij alle reikhalzend naar economische onafhankelijkheid uitzien, worden ook zij zich bewust van het besef dat louter wederzijdse afhankelijkheid past in het kader van de internationale betrekkingen zoals deze in de jaren tachtig vorm aannemen. Zij zijn er niet minder nationalistisch om, maar nationalisme wordt een steunpilaar in plaats van een hinderpaal in de nieuwe wereldorde.

Uiteraard kan de wederzijdse afhankelijkheid asymmetrisch zijn, naarmate bepaalde landen (of bepaalde industrietakken) meer wederzijds afhankelijk zijn dan andere. Deze waarneming verscherpt de behoefte aan een meer methodische analyse van de ontwikkeling van de wereld in het algemeen en die van Azië, Afrika en Latijns-Amerika in het bijzonder.

De nieuwe wereldorde houdt zich dan ook eerst bezig met de betrekkingen tussen hulpbron-rijke en hulpbron-arme landen, en daarnaast met die tussen rijke en arme landen. Het feit dat er zovele en verschillende landen zijn, maakt de analyse niet gemakkelijker. Tegelijkertijd opent dit de deur voor de toepassing van cluster-analyse.

1) Emile Benoit, The coming era of shortages, *Bulletin of the Atomic Scientists*, januari, februari en maart 1976.

2) Jan Tinbergen, et al, *Reviewing the International Order*, Rapport voor de Club van Rome, Rotterdam, 1976.

De geboorte van cluster-analyse

Aan het begin van de jaren vijftig ontwikkelden Dr. K. Florek en enige collega's aan de Wraclow Economische Hogeschool in Polen, een kwantitatief onderzoek om bepaalde ontwikkelingen te vergelijken. Het duurde ongeveer 15 jaar alvorens zij hun methode informeel aan de UNESCO in Parijs voorlegden. Te bescheiden beschreven zij hun methode als een „procedure of evaluating highlevel manpower data and typology by means of the taxonomic method”.

Er bleken meer pioniers op dit gebied te zijn dan ik hier kan opnoemen. De methode was eerst bekend als „taxonomy”, een term die nog vandaag aan de dag in marktonderzoek 3) wordt gebruikt. De methode is ook bekend als „multiple factor analysis”, meestal gebruikt in de studie van internationale betrekkingen 4). In het sociaal-economische vlak geeft men de voorkeur aan cluster-analyse 5). Maar het zijn allemaal in wezen dezelfde methoden. De documentatie in de voetnoten brengt diegenen die de cluster-analyse willen toepassen, op de hoogte van de wiskundige aspecten. Ik zal hier voornamelijk de sociaal-economische aspecten onder de loep nemen.

In 1965 begon ik enkele onderzoeken met cluster-analyse op een nogal eenvoudige wijze, zonder hulp van een computer. Als planner voor een agro-industriële wereld-onderneming zocht ik naar wisselwerkingen tussen landbouw-ontwikkeling, verdeling van het inkomen, de vraag naar industriële en consumenten-producten, kook- en koopgewoonten en modernisering in bijna 90 landen, waaronder 66 ontwikkelingslanden. Ik kwam al snel tot de slotsom dat de verdeling van de bevolking, in elk opzicht, een van de meest belangrijke sleutels tot de ontwikkeling van een land is. Tot mijn genoegen kon ik vaststellen, dat vele conclusies van mijn primitieve methode in grote trekken overeen kwamen met de computer-studies van de weinige pioniers die in die dagen hun werk publiceerden 6). Sindsdien heb ik de cluster-analyse gevolgd in de ontwikkeling die thans zo ver is, dat van een pragmatische toepassing voor grote en middelgrote bedrijven gesproken kan worden.

Het ziet er vrij ingewikkeld uit, maar is het niet

Cluster-analyse is een wiskundige methode die tot doel heeft om landen, gebieden en economische factoren te rangschikken, te classificeren en te vergelijken, voornamelijk op grond van meetbare gegevens. Deze methodologie is vandaag aan de dag uitgebreid beschreven in documentatie, die van wetenschappelijk onderzoek 7) tot sociaal-economische toepassingen 8) gaat.

Oorspronkelijk was het bruto nationaal produkt de basis voor cluster-analyse. Men deelde gewoonweg het nationaal produkt door het aantal zielen en verkreeg aldus een ruwe maatstaf van relatieve welvaart en ontwikkeling, die sommigen gelijk stelden met industrialisatie en modernisering. Ik kom daarop aanstonds terug in het kader van ontwikkelingsonderzoek.

Het spreekt vanzelf dat het bruto nationaal produkt niet hetzelfde is als wat Prof. Tinbergen „gross national

happiness” pleegt te noemen. Het is dan ook niet te verwonderen dat cluster-analyse ten enen male niet direct in staat is, om zulke ontwikkelingsaspecten als vrijheid, solidariteit en geluk te meten. Indirect echter kan dit wel geschieden aan de hand van sociale statistieken over de mate van echtscheidingen, zelfmoorden, gebruik van verdovende middelen, roof en moord en gezinsontwrichting.

De bruikbaarheid van deze methode is afhankelijk van de wijze waarop een groot aantal feiten, tendensen, karakteristieken en correlaties in een groot aantal landen worden samengelegd. Door deze metingen over verschillende tijdvakken uit te spreiden, ontstaat er als het ware een „film” die het mogelijk maakt om de toekomstige ontwikkeling uit te stippelen.

Het is nuttig erop te wijzen, dat overeenkomstige constellaties in al deze gegevens even belangrijk zijn als de verschillen tussen de constellaties. Dit wordt eerst duidelijk zodra men deze methode toepast op een bepaalde problematiek van onderneming, regering of universiteit.

Zo spreekt het vanzelf dat er een correlatie bestaat tussen de nabijheid van de zee en de buitenlandse handel, en tussen opvoeding en opleiding, en bepaalde verbruikspatronen. Het is minder vanzelfsprekend, maar niet minder waar dat er correlaties bestaan tussen de verdeling van de bevolking en de ontwikkeling van de markt (of tussen het klimaat en bewegingsvrijheid). Het is dan ook belangrijk om zowel de landen (of gebieden) als de meetbare gegevens juist te kiezen, zodat vergelijkingen en voorspellingen mogelijk worden.

De keuze van de meetbare gegevens

Alle meetbare gegevens, of deze nu het verbruik van zeep of het zien van televisie betreffen — worden uitgedrukt in vergelijkbare eenheden: zoveel per hoofd van de bevolking, of percentages — afhankelijk van het doel van de cluster-analyse. Een automobielfabriek geeft waarschijnlijk de voorkeur aan de „mobility index” of aan de vak kennis van arbeiders. Een textielonderneming zal daarentegen de voorkeur geven aan de aanwezigheid van katoen, wol en petroleum en aan de invloed van leefgewoonten en klimaat. Een bank zal de inflatie willen vergelijken, evenals de inkomensverdeling en de mate van sparen en beleggen. Maar in de meeste studies komt een aantal meetbare gegevens voor die voor een algemeen onderzoek onontbeerlijk blijken te zijn, zoals *bijvoorbeeld*:

3) R. E. Frank en P. E. Green, Numerical taxonomy in marketing analysis, *Journal of Marketing Research*, februari 1968.

4) R. J. Rummel, Forecasting international relations, *Technological Forecasting and Social Change*, Elsevier, februari 1969.

5) F. H. Harbison, J. Maruhnic en J. R. Resnick, *Quantitative analyses of modernization and development*, Princeton University, 1970.

6) M. Gilbert en I. Kravis, *An international comparison of national products*, en W. Beckerman, *International comparisons of real income*, beiden uitgegeven door de OECD in Parijs. Th. Caplow en K. Finsterbusch, *A matrix of modernization*, Bureau of Applied Social Research, Columbia University, New York. A. A. Sherbini, *Comparative marketing*, Marketing Science Institute, Philadelphia.

7) R. R. Sokal, Classification: purposes, principles, progress, prospects, *Science*, 27 September 1974.

8) C. L. Taylor en M. C. Hudson, *World handbook of political and social indicators*, Yale Universiteit, 1972.

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

- a. *Bevolking*. Dichtheid, groei, geboorte- en sterftetabellen, verhouding tussen stad en platteland, werkverschaffing in landbouw, industrie en diensten en, lest best, de verdeling van de bevolking over leeftijd, gebied en macht.
- b. *Economie*. Bruto nationaal produkt, groei, verbruik van cement, energie, staal, papier, voedingsmiddelen, in- en uitvoer, kapitaalvorming, inflatie en werkloosheid.
- c. *Cultuur en politiek*. Lezen en schrijven, schoolbezoek, aantal brieven, telefoonverbindingen, verkiezingen, geweld, vrijheid van pers, bewapening, kerkbezoek, boekdruk.
- d. *Hulpbronnen*. Landgebruik, verbruik aan eiwitten en calorieën, wetenschappelijk onderzoek, klimaat, voortbrenging van minerale produkten, landbouw, energie, water.
- e. *Distributie*. Inkomensverdeling, radio, televisie, „mobility index”, eigendom van motorvoertuigen, groot- en kleinhandel, stadsontwikkeling, eigendoms patronen.

Er zijn nog vele andere meetbare gegevens, zoals het aantal octrooien, kindersterfte, verkeersongevallen en vervuiling van het milieu. De juiste keuze van de meetbare gegevens is de sleutel tot het succes van deze cluster-analyse.

Kan men de ontwikkeling aldus voorspellen?

Een van de meest oorspronkelijke hypothesen over verleden en toekomstige ontwikkeling, die op cluster-analyse is gebaseerd, hebben we te danken aan Dr. W. W. Rostow 9).

Omstreeks 1960 deed zijn theorie over de ontwikkelingsfasen in vele landen opgang. In het kort was zijn hypothese dat vroeg of laat alle landen door dezelfde 5 ontwikkelingsfasen zouden gaan, die vanuit het gezichtspunt van het bedrijf als volgt kunnen worden samengevat.

In de eerste fase is er weinig plaats voor buitenlandse beleggingen, behalve voor die van de extractieve industrieën. Immers, wetenschap en techniek zijn of niet aanwezig of niet toegepast, en het sociale systeem is te veel op het platteland geconcentreerd om een grondige modernisering mogelijk te maken.

In de tweede fase is er plaats voor beleggingen in agro-industrie. Maar ook enkele andere beleggingen zijn aantrekkelijk naarmate externe factoren de modernisering mogelijk maken. Er ontstaat een middenstand, en voor het eerst is de politieke macht geconcentreerd in een centrale (federale) regering.

In de derde fase komt de modernisering (en de buitenlandse belegging) tot haar recht. Dit is „take-off”, het begin van een moderne samenleving. De economische groei wordt een fundament, en de nadruk ligt op industrie, wetenschap en techniek. Er is een begin van modernisering van landbouw en veeteelt, of bosbouw en visserij. Voor het eerst kan men van „management” in de private en publieke sectoren spreken.

Volgens Dr. Rostows theorie komt het land dan uiteindelijk in de vierde fase (rijpheid) en de vijfde (massa-verbruik). In die tijd was de zesde fase, de zogenaamde „post-industrial society” nog niet in zwang. De oliecrisis bevestigde wat verschillende bedrijfsplanners en futuristen in de jaren zestig

9) W. W. Rostow, *The stages of economic growth*, Cambridge University Press, 1960.

Technische Hogeschool Eindhoven
Postbus 513 Eindhoven

th e

Bij de vakgroep Bedrijfseconomie van de
AFDELING DER BEDRIJFSKUNDE bestaat plaatsingsmogelijkheid voor een

wetenschappelijk ambtenaar

Taak	De werkzaamheden van deze functie omvatten — het verrichten van onderzoek op het gebied van de bedrijfsbudgettering (75% van de beschikbare tijd) — het leveren van bijdragen in het bedrijfseconomisch onderwijs dat door de vakgroep wordt verzorgd (25% van de beschikbare tijd)
Vereist	Bedrijfseconomische of bedrijfskundige academische opleiding (ir. of drs.) en belangstelling voor het verrichten van empirisch onderzoek en ambities om een dissertatie te schrijven.
Rang	Inpassing geschiedt in het rangenstelsel voor wetenschappelijke ambtenaren. De aanstelling vindt plaats voor een periode van twee jaar met de mogelijkheid van een verlenging met twee jaar, indien gebleken is dat de voltooiing van een dissertatie dan wel een gelijkwaardige publicatie binnen vier jaar na aanstelling is te verwachten. Inlichtingen zijn te verkrijgen bij drs. J. Kuiper, tel. 040-473841. Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van nummer V 3278 te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsdienst van de Technische Hogeschool Eindhoven. Postbus 513, Eindhoven.

bereids naar voren brachten, namelijk dat met de jaren ook de ontwikkelingsfasen zelf veranderen.

Er zijn twee redenen voor deze „discontinuity” in de groeischakeringen. Ten eerste: de ontwikkelingslanden die aan het eind van de 20e eeuw moderniseren, hebben met een geheel andere problematiek te kampen dan de thans rijke landen die aan het eind van de 19e eeuw begonnen te moderniseren. Die nieuwe problematiek bestaat uit snelle bevolkingsgroei, communicatiemiddelen, sociale wetgeving van wieg tot graf, milieuvervuiling, betalingsbalansen en wederzijdse afhankelijkheid.

Ten tweede: in een „sui generis” ontwikkelingsmodel worden de economische baten van internationale handel en beleggingen, en de sociaal-politieke lasten daarvan, in geheel verschillende „munten” uitgedrukt. Het is niet meer vanzelfsprekend dat goede bedrijfsbeslissingen leiden tot goede sociale beslissingen. Het is dus wenselijk, de ontwikkeling op een andere wijze te meten en te voorspellen dan aan de hand van Dr. Rostows vijf fasen.

Ik vergelijk cluster-analyse dan ook met „risk-analysis”, als een modern instrument van de bedrijfsleiding. Maar het grote verschil tussen beide instrumenten is dat cluster-analyse zich bij uitstek leent tot samenwerking tussen overigens concurrerende ondernemingen 10), hetgeen een geheel nieuw verschijnsel is. *Deze samenwerking in het meten en voorspellen van internationale ontwikkeling past uitstekend in het kader van wederzijdse afhankelijkheid en de nieuwe internationale economische orde.*

De ontwikkeling zal o.a. worden beïnvloed door de nieuwe geo-politieke debatten over de aanvaardbare spreiding van inkomen tussen rijke en arme landen. Ruwweg wordt deze spreiding thans als 15:1 aangegeven. Wat goed meetbaar is, is dat een kwart van de wereldbevolking ruim 80% van 's werelds hulpbronnen verbruikt.

Men schat dat, terwijl de algemene spreiding tussen rijke en arme landen 15:1 is, deze spreiding in belangrijke hulpbronnen tot 100:1 wordt uitgerekt. Het is belangrijk daarbij te vermelden, dat de spreiding tussen rijk en arm binnen Amerika en Europa ook al gemiddeld zo'n 15:1 bedraagt, en tussen rijk en arm in de ontwikkelingslanden geschat wordt op 100:1 11). Als al deze spreidingen, goedschiks of kwaadschiks, verkleind moeten worden over de volgende tientallen jaren, dan kan de cluster-analyse ertoe bijdragen, om niet alleen de spreidingen te meten, maar ook om aan te duiden, waar de spreiding met de minste weerstand kan worden verkleind. Al met al blijft de cluster-analyse uiteraard een instrument; één van vele.

Energie en gezondheidszorg

Het is nuttig bovenstaande veronderstelling aan concrete gevallen te toetsen, bijvoorbeeld aan de hand van energie en gezondheidszorg.

Een van de belangrijkste maatstaven van ontwikkeling is het verbruik van energie, indien we er dan wel rekening mee houden dat men in Nederland veel energie nodig heeft om het klimaat te verdragen, hetgeen in de tropen uiteraard niet nodig is. Uitgedrukt in steenkool-equivalenten (in kilogrammen), kunnen de volgende jaarlijkse verbruikspatronen in vergelijkbare (qua inkomensverdeling) landen van nut zijn.

Engeland	5.900	Philippijnen	330
West-Duitsland	5.800	India	320
Zweden	5.300	Guatemala	310
Rusland	5.200	Dominicaanse	
Australië	5.100	Republiek	290
		Kenya	270

Misschien zijn deze statistieken door de energiecrisis wat veranderd, maar de spreiding van 18:1 tussen rijke en arme landen is onveranderd. De spreiding tussen Amerika

(13.000) en de landen van de derde wereld zoals Afghanistan, Birma, Ethiopië en Haiti is veel groter, naar schatting 100:1.

Indonesië en Nigerië staan ons toe om het ontwikkelings-potentieel te meten. Terwijl tien jaar geleden hun energieverbruik respectievelijk 110 en 40 kg. per man bedroeg, kan hun petroleum-rijkdom deze landen in de jaren tachtig enkele ontwikkelingsfasen verder brengen. Dit is des te belangrijker waar over tien jaren Nigerië ca. 100 mln. zielen zal tellen en Indonesië ca. 160 mln.

Normaliter meet men de gezondheidszorg aan de hand van statistieken over het aantal artsen, verpleegsters, ziekenhuisbedden en tandartsen, per 10.000 inwoners. De spreiding van deze meetbare gegevens over het land is van groot belang, evenals de aanwezigheid van bepaalde ziekten in het kader van leef- en werkgewoonten, klimaat en ontspanning. Gezondheidszorg is nauw verbonden aan andere meetbare gegevens zoals voeding, eiwitten en calorieën, verbruik van oliën en vetten, groenten en vruchten, melkproducten, vlees en vis, en uiteraard granen en peulvruchten. Ook de sociale verzekering en de aanwezigheid van drinkwater vallen binnen de matrijs van de meetbare gezondheidszorg, evenals opvoeding, de grootte van de familie-eenheid, behuizing en verhouding tussen mannen en vrouwen en oud en jong.

In de bestaande internationale economische orde is de bevolking niet van doorslaggevende betekenis. Zo is het mogelijk dat India met zijn ruim 600 mln. mensen armoedig is gebleven terwijl de 2 mln. mensen van Costa Rica tot matige welvarendheid zijn opgeklommen. De dichtheid van de bevolking zegt al evenmin veel, hetgeen bewezen wordt door het rijke Japan en het behoeftige Sri Lanka, twee eilanden met een dichtheid van bevolking van 350 per km². Maar in de toekomst zal de bevolking een grotere rol spelen, al was het slechts omdat voor het eind van deze eeuw 88% van de baby's in de derde wereld worden geboren, een geopolitieke factor van steeds groter gewicht in een wereld waar wederzijdse afhankelijkheid wordt erkend.

Wat nu?

Het zijn daarom niet alleen de multinationale ondernemingen die belang hebben bij de derde wereld, maar ook alle firma's die handel drijven met de ontwikkelingslanden of daarvandaan hun hulpbronnen betrekken. Voor al deze firma's zal een gemeenschappelijk gebruik van cluster-analyse vroeg of laat een aantrekkelijk plan-instrument worden.

Wie daaraan twijfelt, leze een recente studie 12) over de invloed van de „omgeving” van de onderneming op de onderneming zelf. Het feit dat de meeste meetbare gegevens over de ontwikkeling beschikbaar zijn in openbare statistieken, moet de ondernemingen ertoe brengen samen, via eigen instituten, zoals de Internationale Kamer van Koophandel en Fabrieken te Parijs, cluster-analyse toe te passen. De regeringen en de universiteiten kunnen daarbij uitermate behulpzaam zijn. Het feit dat de wereld over vergevorderde computer-systemen beschikt, is een reden te meer, cluster-analyse te concentreren tot een „world data bank”. In dat opzicht vergelijk ik deze analyse met wetenschappelijke weersvoorspellingen. In de ondernemings-meteorologie kan men het toekomstige klimaat voor handel en investeringen meten en voorspellen.

André van Dam

10) Joint planning in an interdependent world, *Long-Range Planning Journal*, Engeland, december 1975.

11) Irma Adelman en Clyntia T. Morris, *Income distribution in the developing countries*, US Agency for International Development, 1971.

12) Ian H. Wilson, *Corporate environments of the future: planning for major change*, American Management Associations, New York, 1976.

Wat doen we met RIO?

DRS. P. H. J. J. TERHAL

Onlangs verscheen het rapport Naar een rechtvaardiger internationale orde, een rapport dat, gecoördineerd door Prof. Tinbergen, door een internationale werkgroep op uitnodiging van de Club van Rome werd samengesteld. In het volgende artikel beschrijft Drs. P. H. J. J. Terhal, medewerker bij het Nederlands Economisch Instituut, dit rapport. Hoofdstuksgewijs geeft hij een globale samenvatting. Vervolgens gaat hij in op de betekenis van het rapport.

In 1974 aanvaardde Prof. Dr. J. Tinbergen de uitnodiging van de Club van Rome, een team samen te stellen en te coördineren over de volgende vraag: welke nieuwe internationale orde dient politici en maatschappelijke groeperingen aanbevolen te worden ten einde, voor zover dat praktisch en realistisch gesproken mogelijk is, tegemoet te komen aan de dringende behoeften van de tegenwoordige wereldbevolking en de vermoedelijke behoeften van toekomstige generaties?

Thans, ruim twee jaar later, ligt het resultaat van de collectieve inspanning van 21 vooraanstaande personen uit verschillende delen van de wereld, vooral afkomstig uit wetenschappelijke kringen, voor ons op tafel. Wat gaan we ermee doen? Mijn eerste indruk uit een aantal commentaren, die het RIO-rapport 1) tot nu toe in de Nederlandse pers heeft gekregen, is, dat een aanbeveling om het rapport te lezen geen kwaad kan.

De dikte van het rapport verleidt tot oppervlakkige beoordeling. Bovendien zijn een aantal ideeën en aanbevelingen uit het stuk bij publiek en politici welbekend: het zijn herhalingen van eerder gelanceerde gedachten. Het bijzondere van RIO ligt dan ook niet zozeer in de originaliteit van denkbeelden en voorstellen, hoewel vele ervan inderdaad nieuw zijn. Opmerkelijk is vooral de geest, die uit het rapport spreekt.

Het meest directe resultaat dat RIO beoogt (zoals aangegeven in het inleidende hoofdstuk 1), is het op gang brengen (c.q. versterken) van het gesprek over een rechtvaardiger internationale orde. Het is deze geest van dialoog, als het ware gepersonifieerd in de coördinator, welke — bij de bestaande niet-geringe meningsverschillen binnen het team — van beslissende betekenis is geweest bij de totstandkoming van dit rapport. Eén van de vrouwelijke deelnemers spreekt in haar nawoord over „een opmerkelijke teamgeest”; één der mannelijke participanten over „de geest van compromis”. (Deze persoonlijke „nawoordjes” — standpuntbepalingen van de RIO-deelnemers — vormen een interessante toegift op de hoofdtekst).

Allereerst volgt nu hoofdstuksgewijs een globale samenvatting van de gedachtengang van het rapport. Daarna zal ik trachten de betekenis van het rapport aan te geven.

Het waarom

Deel I van het RIO-rapport schetst in grote lijnen (hoofdstuk 2) het waarom van een nieuwe internationale orde (plastisch omschreven als het geheel van de ijsberg van de wereldorde, dat boven het nationale niveau uitsteekt).

Een handjevol staten heeft tot nu toe aan de bestaande internationale orde grote macht en materiële voordelen ontleend boven de rest van de wereld. Die tijd loopt echter snel op zijn einde, en wel om twee redenen. Het bestaande internationale systeem blijkt niet opgewassen tegen een groeiende lijst van sociale en economische problemen van *arme én rijke landen*. Op de tweede plaats demonstreert de opkomende „vakbeweging” van *arme landen*, dat deze laatste hun macht willen en kunnen bundelen om het bestaande systeem te veranderen. De op handen zijnde herziening van de internationale orde zal grondig moeten zijn om het kader te scheppen, waarbinnen de bestaande geweldige ongelijkheden in de wereld worden aangepakt. Ongeveer tweederde van de mensheid leeft thans van minder dan *een gulden per dag*. Er zijn meer dan één miljard ongeletterde mensen op de wereld, en bijna 70% van de kinderen in de Derde Wereld lijdt aan ondervoeding, hoewel er op de wereld voldoende middelen zijn om ze behoorlijk te voeden. De opstellers van het RIO-rapport voorzien dat de groeiende problemen in de Derde Wereld plus de groeiende problemen van de rijke landen alleen *gezamenlijk* kunnen worden opgelost 2). De mensheid zal het harde feit moeten accepteren, dat zij maar één toekomst heeft, of helemaal geen toekomst.

Hoofdstuk 3 bevat een korte beschrijving van tien internationale probleemgebieden (zie verderop). Het laatste hoofdstuk (4) van deel I analyseert in algemene termen de positie der diverse blokken in de huidige status quo (de westerse landen, de centraal geleide landen en de landen van de Derde Wereld).

Doel van de ontwikkeling

Deel II telt drie hoofdstukken (5,6,7). Hoofdstuk 5 begint met de omschrijving van *het doel van ontwikkeling*: „Het

1) J. Tinbergen (coörd.), RIO, *Reshaping the international order, a report to the Club of Rome*, Elsevier, 1976.

(Nederlandse vertaling: *Naar een rechtvaardiger internationale orde*).

2) Met nadruk stelt het rapport, dat ook Oost-Europa een vitaal belang heeft bij de vestiging van een nieuwe internationale orde.

bereiken van een menswaardig bestaan voor alle wereldburgers". Met nadruk wordt dit van toepassing verklaard op beide sexen, want „discriminatie jegens vrouwen is in vele delen van de wereld een geïnstitutionaliseerde praktijk en houdt onrechtvaardigheden in die te vergelijken zijn met enkele van de ergste onrechtvaardigheden in de algemene maatschappelijke orde". Het rapport geeft zes richtlijnen voor het bereiken van dit doel: „rechtvaardigheid, vrijheid, democratie en participatie, solidariteit, culturele diversiteit, milieubehoud". Dit alles betekent ook een nieuwe *ontwikkelingsstrategie*, zowel nationaal als internationaal, voor zowel de rijke als de arme landen.

Daarbij staat het *sociale* welzijn centraal: „De samenleving als geheel dient de verantwoordelijkheid op zich te nemen een minimumniveau van welzijn voor alle burgers te garanderen...". Veel leden van de RIO-groep menen, dat de nieuwe rechtvaardiger orde, welke nationaal en internationaal nodig is, het best omschreven kan worden als „*humanistisch socialisme*".

Vervolgens wordt gepoogd om diverse hoofdcomponenten van de nieuwe ontwikkelingsstrategie aan te geven:

- behoeftenbevrediging (de mensen en hun materiële en immateriële behoeften staan centraal);
- uitbanning van armoede (ontwikkeling wordt afgemeten aan vermindering van ondervoeding, ziekte, ongeletterdheid, vuil, werkloosheid, onrecht);
- „self-reliance" en participatie (het ontwikkelingsproces wordt opgebouwd rond groepen en individuen en niet andersom);
- uitoefening van publieke macht (de overheid grijpt actief in in het maatschappelijk proces);
- evenwichtige eco-ontwikkeling (er wordt zorgvuldig rekening gehouden met het milieu).

Voor de Derde Wereld betekenen nieuwe ontwikkelingsstrategieën, dat men zich „op zich zelf terugtrekt, voor zover de wereldinterdependencies dat toelaten". Naast krachtig aandringen op een nieuwe internationale structuur, moeten de arme landen echte „*self-reliant*" ontwikkelingsmodellen nastreven, gericht op een „directe aanval op de armoede". Zij moeten de doelstelling van het imiteren van westerse levenspatronen verwerpen. Landhervorming is één der belangrijkste voorwaarden voor self-reliance op voedselgebied.

Voorts wordt o.a. gesproken over het lopen op twee benen: naast een moderne sector moet de ruimte worden geboden aan aangepaste goedkope technologie, die gebruik maakt van de inventieve vermogens van de plaatselijke bevolking en arbeidsintensief produceert.

Nieuwe ontwikkelingsstrategieën zijn ook in de geïndustrialiseerde landen nodig. Deze lijden in toenemende mate onder de problemen van „te veel". Wat genoemd wordt „de groei-ideologie" is een constante stimulans voor de „overconsumptie van goederen", onder druk van een krachtige en overredende reclame, welke „tijdelijke en kunstmatige behoeften" opwekt. „Nergens blijkt deze overconsumptie duidelijker dan uit de eetgewoonten van de rijken". Niet alleen wordt gewezen op het enorme beslag op 's werelds graanmarkten, dat de consumptie van vlees en zuivelproducten in de rijke landen legt, maar het rapport vermeldt ook een schatting, dat 25% van al het voedsel dat door Amerikaanse gezinnen met een gemiddeld inkomen wordt gekocht, weer wordt weggeworpen. Daarbij komt, dat de preoccupatie met groei in toenemende mate „ethisch corrumpeert en fundamentele menselijke waarden in gevaar brengt". Naast de enorme verspilling en het onheilspellende afvalprobleem (vooral ten gevolge van het niet-afbrekbare en radio-actieve afval) roept de consumptiemaatschappij ontevredenheid, onzekerheid en angst op; kortom, de symptomen van „de vervreemdende samenleving".

Viër aanwijzingen voor een nieuwe koers worden gegeven. Ten eerste: vervang het huidige enge begrip van „economische winst" door „maatschappelijk nut". Meer alge-

meen: vervang de groei-filosofie door de idee van het algemeen welzijn. Ten tweede: breng de technologische ontwikkeling onder maatschappelijke controle. Ten derde: gebruik de hulpbronnen op een economisch verantwoorde wijze en stel maxima vast voor de consumptie (bijvoorbeeld om te beginnen van vlees, en op den duur van een aantal andere consumptiegoederen). Ten vierde: de rijke wereld moet de omhoogschietende bewapeningskosten aanpakken.

Een volgende — wat op zich zelf staande — paragraaf van het rapport gaat in op wat genoemd wordt „de ervaring van de centraal geleide landen". Achtereenvolgens wordt een nogal positieve beschrijving gegeven van de economische groei en vooruitzichten der Comecon-landen, de Joegoslavische theorie en praktijk van het maatschappelijk eigendom en het ontwikkelingsproces van China.

Ten slotte worden in een afzonderlijke paragraaf enkele fundamentele relativerende kanttekeningen geplaatst bij het begrip „nationale soevereiniteit".

Kwantitatieve illustratie

Hoofdstuk 6 bevat een — met name door Tinbergen — samengestelde kwantitatieve illustratie van de verschillen tussen arm en rijk in de wereld en de mogelijkheid om deze te verkleinen. Als maatstaf wordt daarvoor genomen de geografische decielverhouding (g.d.v.) 3). Deze bedroeg — gecorrigeerd voor koopkrachtverschillen — in 1970 13 : 1, hetgeen „om redenen van menselijke waardigheid en vanwege het gevaar van politieke instabiliteit onaanvaardbaar" wordt genoemd. Vooral vanwege dit laatste moet de eenwordende wereld — wat betreft haar geografische decielverhouding — meer gaan lijken op de historische voorbeelden van stapsgewijze politieke eenwording, zoals in de Verenigde Staten (g.d.v. rond 1970 kleiner dan 2) en in de Europese Gemeenschap van de „Zes" (g.d.v. iets meer dan 3).

Ruwe berekeningen laten het volgende zien. Als de inkomensgroei per hoofd van de bevolking in de rijke landen gemiddeld in de komende veertig jaar dezelfde blijft als de afgelopen decennia (3,3% per jaar), is een reductie in deze 40 jaar van g.d.v. in de wereld van 13 : 1 tot 13 : 2 alleen mogelijk als de betrokken Derde-Wereldlanden een gemiddelde inkomensgroei hebben van 5% per jaar, de wereldvoedselproductie stijgt tot een niveau, dat 4,5 maal zo hoog is als dat van 1970 en bovendien de lage bevolkingsprognoses van de VN worden gerealiseerd.

Zeker wat betreft de wereldvoedselproductie ligt dit ver buiten het bereik der tot nu toe mogelijk geachte groei. Houdt men daarmee rekening 4) en handhaaft men de veronderstelling van een 5% inkomensgroei gemiddeld per hoofd per jaar in de betrokken Derde-Wereldlanden, dan moet de inkomensgroei in de geïndustrialiseerde landen omlaag. Dit betekent tevens, dat een verdere reductie van de g.d.v. tot 13 : 4 in 40 jaar mogelijk wordt. Bij realisering van de lage bevolkingsprognose van de VN is daartoe nodig, dat de inkomensgroei per hoofd in de geïndustrialiseerde landen terugloopt tot een gemiddelde van 1,2% per jaar. Als de bevolkingsgroei 0,1% beneden de lage VN-schattingen zou uitvallen, zou deze gemiddelde inkomensgroei in de geïndustrialiseerde landen nog 1,7% per hoofd per jaar kunnen bedragen. Uiteraard betekent dit in beide gevallen vanuit de huidige situatie een geleidelijke overgang naar nul-groei. Tinbergen ontkent, dat de geleidelijke daling van het groeipercentage in de geïndustrialiseerde lan-

3) De geografische decielverhouding is de verhouding van de inkomens van de rijkste en armste 10% van de wereldbevolking, gemeten aan de hand van nationale landengemiddelden. Doordat de inkomensverdeling binnen de armste (c.q. rijkste) landen wordt verwaarloosd, geeft de g.d.v. nauwelijks zicht op de personele inkomensverdeling in de wereld.

4) Op basis van de toch nog optimistische veronderstelling, dat een groeipercentage van 3,1 haalbaar is.

den in strijd is met de eis van snelle groei in de Derde-Wereldlanden. Deze laatste krijgen immers naarmate de tijd verstrijkt steeds meer mogelijkheden om via vergrote onderlinge handel — collectieve „self-reliance” — zich stapsgewijs minder afhankelijk te maken van de groeicijfers der ontwikkelde landen.

Hoofdstuk 7 heet „strategieën van verandering”. Op het hoogste niveau zullen internationale instellingen veranderingen op gang moeten brengen. Dit veronderstelt de bereidheid tot boven-nationale besluitvorming over een beperkt aantal vitale kwesties, waarvoor een aantal alternatieve organisatievormen worden aangegeven. Dit proces van centralisatie is verenigbaar met decentralisatie op andere gebieden. Daarbij is verandering in de bestaande machtsverdeling in de wereld noodzakelijk. Macht heeft — aldus het rapport — vijf componenten: de macht van fysiek geweld, de macht van coalities en monopolioïde organisaties, de macht van het bezit van schaarse hulpbronnen, de macht van gewoonte (recht), de macht van ideeën.

Het RIO-team voorziet voor de komende decennia veel heftige reacties tegen de bestaande ongelijkheden in de wereld. Met name op internationaal niveau wordt geweld als een te gevaarlijk machtsmiddel beschouwd vanwege de mogelijke escalatie tot een kernoorlog. De Derde Wereld beschikt over andere (potentiële) machtsmiddelen, zoals controle over eigen natuurlijke rijkdommen, controle op buitenlandse investeringen, economische onderhandelingsmacht op basis van comparatief voordeel van natuurproducten boven synthetica 5), nieuwe economische coalities.

Het rapport benadrukt, dat *uiteindelijk* onze wereld beheerst wordt door — rationele en ethische — ideeën, en niet door gevestigde belangen. Daarom worden mobilisatie van wetenschapsmensen bij het zoeken naar relevante ideeën en grotere participatie van deskundigen bij de besluitvorming bepleit. Deskundigen moeten echter werken in de stijl van de Chinese „blote-voeten-dokters”.

Volgens het RIO-rapport wordt de bereidheid van de mensen in de geïndustrialiseerde landen om anders te gaan denken en leven door hun regeringen waarschijnlijk onderschat 6). Deze laatste moeten het initiatief nemen bij het opzetten van „een nationaal debat” over een reeks van beleidskeuzen voor de toekomst. „Als sommige sectoren van de publieke opinie in deze landen zich volledig overgeven aan de retoriek en leuzen die samenhangen met wanbegrip, kan veel daarvan ontleend zijn aan hun politieke leiders. . . . De publieke opinie is geen op zich zelf staand verschijnsel. Zij is voor een deel het resultaat van het overheidsbeleid en politici kunnen zich per definitie niet achter hun eigen schepping verschuilen. . . .”.

Versnelde opvoering van de produktiviteit in de Derde Wereld vereist in de geïndustrialiseerde landen een aanpassingsbeleid. Hier komt — zeker in de huidige recessie — het spookbeeld van de werkloosheid om de hoek kijken. Dit kan — aldus het rapport worden uitgedreven door scholings- en herscholingsprogramma’s in combinatie met een industrieel ontwikkelings- en financieel stimuleringsbeleid. . . . Ook moeten de mogelijkheden die door de invoering van kortere werktijden ontstaan, worden overwogen. . . . Een dergelijk beleid — bij voorkeur gecoördineerd binnen de EG of de OESO — is niet alleen nodig als men *bewust* de industrialisatie in de Derde Wereld wil *bevoorde- ren*, maar ook reeds om vooruit te lopen op de internationale marktkrachten, welke al tot overheveling van industrie leiden.

De laatste paragraaf van hoofdstuk 7 bepleit de opstelling en aanvaarding van een raamverdrag, „dat duidelijk de grondregels aangeeft voor internationale samenwerking. . . . Dit zou een overkoepelend verdrag zijn, dat gebaseerd is op samenwerking in plaats van op wedijver en moet duidelijk maken dat allen profijt kunnen trekken van georganiseerde veranderingen. . . .”.

Deel III van het RIO-rapport geeft concrete voorstellen tot actie op de tien probleemgebieden. De gemeenschappelijke noemer van al deze problemen is, dat de oplossing ervan vraagt om (enigerlei vorm van) bovennationale besluitvorming. Ze worden als volgt aangeduid:

- internationale monetaire orde;
- inkomensherverdeling en ontwikkelingsfinanciering;
- voedselproductie;
- industrialisatie, handel en internationale arbeidsverdeling;
- energie, ertsen en mineralen;
- wetenschappelijk onderzoek en technologische ontwikkeling;
- transnationale ondernemingen;
- menselijk leefmilieu;
- bewapeningsbeperking;
- oceaانبewer

Voorstellen

De in Deel III gepresenteerde voorstellen zijn gebaseerd op de uitvoerige bijlagen (in Deel IV) van de hand van de werkgroepen, waarin het RIO-team zich heeft opgesplitst.

Deze bijlagen vormen te zamen ongetwijfeld een uniek document. Alles bij elkaar schetsen zij een grondig herziene internationale orde, opgebouwd rond de beginselen van rechtvaardigheid, self-reliance en samenwerking, veilig en in harmonie met het milieu. Het is hier niet de plaats om op de ontelbare details in te gaan, al verkrijgt het rapport daardoor — in letterlijke en figuurlijke zin — zijn gewicht. De opstellers hebben aan het einde van het rapport de gedane voorstellen min of meer gegroepeerd in — wat zij noemen — pakketten voor werkelijke onderhandelingen. Zo’n onderhandelingspakket zou — bij concrete invulling — aan de lange-termijnbelangen van alle partijen moeten beantwoorden om onderhandelbaar te zijn. Een drietal afzonderlijke pakketten voor alomvattende onderhandelingen worden voorgesteld, waarvan aan het eerste nadrukkelijk de hoogste prioriteit wordt toegekend.

- Een wereldomvattende overeenkomst, die erop gericht is de ergste vormen van armoede in de loop van het komende decennium over de hele aardbol aan te pakken (hiervoor wordt de benodigde investering geschat op \$ 15 mrd. tot \$ 20 mrd. per jaar, waarvan de armste landen jaarlijks \$ 3-4 mrd. opbrengen. Het jaarlijks extra bijeen te brengen bedrag ligt dus rond \$ 10-12 mrd.).
- Voorstellen om een meer harmonieuze groei van de wereld economie te verzekeren.
- Voorstellen om ervoor te zorgen dat een begin wordt gemaakt met een wereldomvattend indicatief planningsstelsel.

Betekenis

Wat is nu de betekenis van het RIO-rapport? Het RIO-rapport onderscheidt zich van sommige eerdere rapporten aan de Club van Rome vooral hierin, dat het geen extrapolatie is van huidige trends. Men zou kunnen zeggen, dat het rapport utopisch is, in de zin, waarin Thoenes daarover spreekt 7):

5) De produktie van 1 kg nylon vergt 400 à 500 maal zoveel water als de produktie van 1 kg katoen.

6) Vooral in de tijden van crises — aldus het rapport — zijn mensen, als ze eenmaal overtuigd zijn van de noodzaak van verandering, bereid een beleid te aanvaarden, dat veranderingen in hun gedrag vereist.

7) Dr. P. Thoenes, Eco-ethiek, Contouren van een toekomstige maatschappelijke leefwijze, in: *Verslag-boek Nationale ecologie-conferentie*, georganiseerd door het Humanistisch Verbond, februari 1975.

„Het denken over de toekomst, voor zover dat meer is dan een optellen van trends en prognoses, voor zover het nadrukkelijk veronderstelt, dat de mens een zekere vrijheid heeft, zijn samenleving zelf te modelleren, wordt wel aangeduid met de term: utopisch ontwerp. Het oudere begrip utopie onderscheidt zich van het huidige, doordat het wensbeeld in principe alleen maar als wensbeeld gezien werd. Over realisatie werd niet gesproken. Recentelijk heeft de mens echter zoveel technische en organisatorische middelen ter beschikking gekregen dat hij binnen zekere beperkingen van tijd en plaats in staat geacht moet worden en ook al in staat gebleken is, om denkbeelden, die in de klassieke utopie werden genoemd, nu werkelijk te realiseren”.

Toch is de breuk met sommige huidige trends, welke het RIO-rapport bepleit, niet zozeer ingegeven door zucht naar een ideale samenleving. Veel belangrijker is de bezorgdheid van het RIO-team, dat bij voortzetting van deze trends de ineenstorting van de menselijke samenlevingen onvermijdelijk is. Enkele sprekende citaten in dit verband zijn:

„De nieuwe internationale orde is geen panacee voor alles wat verkeerd is in de wereld van vandaag. Ze kan niet leiden tot een volledige en werkelijke gelijkheid tussen de landen. Maar ze kan uitmonden in een vermindering van de ongelijkheden en in de rechtvaardige verdeling van kansen over de wereld en zo de basis leggen voor werkelijke samenwerking . . .”.

„De idee van solidariteit is niet nieuw, maar wat voor onze tijd bijzonder is, is dat solidariteit de voorwaarde voor overleving is geworden (Leon Eisenberg, 1974) (gebruikt als motto van hoofdstuk 5).

De noodzaak van een nieuw internationaal systeem, waarin meer ruimte is voor de Derde Wereld, is beslist doorgedrongen tot het bewustzijn van leidende politici in de geïndustrialiseerde landen, al was het alleen maar doordat een aantal voormalige „underdog“-landen het geïndustrialiseerde Westen via de olieleveranties in de houdgreep hebben. Brzezinski heeft in een recent artikel 8) gepleit voor meer samenwerking tussen VS, West-Europa en Japan, maar hij voegt er onmiddellijk aan toe, dat het doel van deze samenwerking „vooral moet zijn de vorming van een rechtvaardiger en billijker wereldorde: d.w.z. niet de handhaving van de status quo, maar het treffen van regelingen, die meer en meer de Derde en de Vierde Wereld opnemen en omvatten in een geheel van samenwerking”. Is dat wél of níet, wat het RIO-rapport voor ogen staat? Men moet erkennen, dat Brzezinski's formulering de mogelijkheid open houdt van wat de Engelsen zo treffend „domestication” noemen, het verschijnsel van „inkapseling” van al te radicale strevingen, dat bijvoorbeeld voormalige moederlanden beoogden met het vroegtijdig verlenen van politieke onafhankelijkheid aan hun koloniën. Hoe dan ook, Brzezinski lijkt, weliswaar vanuit het gezichtspunt van de „hoge politiek”, in dezelfde richting te denken als het RIO-rapport. (Hij gebruikt de cijfers van Tinbergen uit het zesde hoofdstuk van het RIO-rapport om te laten zien, dat het „proces van wereldomvattende herverdeling van de rijkdom. . . . . langzaam zal verlopen”).

Het lijkt o.i. geen twijfel, of het RIO-rapport versterkt — ook en vooral in de internationale politiek — de zaak van hen, die macht en verantwoordelijkheid niet willen scheiden. Een kernargument daarbij is, dat in de huidige wereld voortzetting van globale machtsuitoefening zonder verantwoordelijkheidsbesef het einde van de mensheid, dus ook van de „machthebbers” zelf kan betekenen.

Door een concrete agenda van voorstellen te maken toont RIO tevens de geweldige inspanningen, die vereist zijn om dat „minimum doel” te bereiken: een menswaardig bestaan voor iedere wereldburger.

Daarnaast is het rapport met name een morele steun in de rug van de Derde Wereld.

Tekortkomingen

Het is misschien goed om thans te wijzen op wat ik beschouw als een tweetal tekortkomingen van het rapport. De

eerste hangt samen met het feit, dat het rapport zich beperkt tot de *internationale orde*, het topje van de ijsberg. Hoe begrijpelijk ook, zo'n beperking brengt gevaren met zich, waaraan het rapport niet is ontsnapt. De vraag, die bijvoorbeeld voortdurend bij het lezen opkomt, is welke de nationale voorwaarden binnen de verschillende landen en landengroepen zijn, welke de geschetste nieuwe internationale orde überhaupt mogelijk maken. Anders gezegd, wat is de betekenis van interne ontwikkelingen, met name in Derde-Wereldlanden voor de totstandkoming van een betere internationale orde? Gaan de bepleite „self-reliance” en een binnenlandse structurele hervorming (of zelfs een omwenteling) niet vaak hand in hand? Men kan moeilijk ontkennen, dat China een veel belangrijker rol lijkt te vervullen in het internationale stelsel, dan India. Hetzelfde geldt voor Algerije in vergelijking tot Tunesië, of Guyana ten opzichte van Suriname. Het is jammer, dat het rapport op dit punt niet verder is ingegaan, juist omdat de aanzet ertoe wel wordt gegeven 9).

Mede omdat men kennelijk zich wil richten tot politici en regeringsleiders, is de wijze waarop de interne problematiek in de Derde Wereld wordt besproken diplomatiek en voorzichtige. Onderdrukking wordt in algemene termen afgewezen; men mist een diepergaande analyse van de omvang ervan en van de relaties tussen armoede en onderdrukking. De „interne kolonisatie” en bevrijding daaruit krijgen geen aandacht. Waar het rapport — met betrekking tot de internationale relaties — terecht geweld afwijst als machtsmiddel was een zorgvuldige analyse van verschillende vormen van binnen-nationaal geweld misschien op haar plaats geweest (onderscheid tussen structureel geweld, opstandig geweld, martelingen, terreur enz.) 10).

Kortom, het evenwicht tussen de aandacht, welke RIO geeft aan de interne tegenstellingen en ongelijkheid binnen ontwikkelingslanden, en de internationale tegenstellingen lijkt te veel uitgevallen in de richting van de laatste.

De tweede tekortkoming hangt eveneens samen met een beperking, welke het RIO-team zich zelf heeft opgelegd. Men richt zich in het bijzonder tot de publieke machthebbers in de wereld en men roept hen op om op een aantal vitale punten tot globale planning en besluitvorming te komen ten einde „samen te overleven”. Echter, de voorstelling, als zou er thans *niet* op globale schaal en met vooruitziende blik worden gepland doet geen recht aan het bestaan van de militair-strategische sector en het transnationale bedrijfsleven. Beide sectoren controleren te zamen een snel groeiend deel van de wereldeconomie: bijna de helft van alle wetenschapsmensen en technici in de wereld wijdt zijn talenten aan militair onderzoek en ontwikkeling; in 1971 bereikte de totale toegevoegde waarde der transnationale ondernemingen 20% van het totale wereld BNP (beide gegevens afkomstig uit het RIO-rapport).

Gegeven de belangrijke rol, welke beide sectoren — in principe op totaal verschillende manier — spelen in het huidige internationale systeem, kan men zich afvragen, of het RIO-rapport deze sectoren niet te veel ziet als (deel-) problemen, die door de publieke autoriteiten beheerst dienen te worden. Wanneer in zekere zin vanuit beide sectoren de wereldsamenleving op betrekkelijk zelfstandige wijze en vanuit een eigen optiek wordt „gepland”, zou men misschien moeten beginnen de verhoudingen andersom te zien: talrijke onderling verdeelde publieke autoriteiten als evenvele kleine en grote factoren waarmee in deze planning rekening moet worden gehouden.

8) Z. Brzezinski, Naar een nieuw internationaal systeem, *Internationale Spectator*, januari 1976.

9) Een dergelijke benadering zou wellicht gebruik kunnen maken van gedachten van J. Galtung, A structural theory of imperialism, *Journal of Peace Research*, no. 2, 1971.

10) In een indringend artikel in het *NRC Handelsblad* van 2 november jl. vraagt Beerling naar de betekenis van het geweld in de huidige wereldsituatie.

Door een dergelijke omkering van perspectief is men wellicht beter in staat om het huidige internationale machtsspel te ontleden. Een de facto grotere controle van juridische machthebbers op deze sectoren wordt thans mede verhinderd door de politieke mystificatie, als zou „de-jure-macht” altijd feitelijke macht inhouden. Wellicht zal blijken dat de bestaande grote ideologieën, inclusief hun tegenstellingen, vooral „gehanteerd” worden om machtsposities van personen en organisaties te handhaven, met name binnen beide genoemde sectoren 11).

Voor politici in de rijke landen heeft RIO een dubbele boodschap, t.w. met betrekking tot de binnenlandse én de buitenlandse politiek. Voor zover het de buitenlandse politiek betreft, bevat het rapport belangrijke elementen voor het ontwerpen van een lange-termijnbeleidsvisie. (Echter het gehalte van deze visie voor de „buitenlandse” politiek op langere termijn wordt in hoge mate bepaald door de kwaliteit van een daarmee corresponderende visie wat betreft de „binnenlandse” politiek, waarover beneden meer). Daarnaast doet het rapport talloze dringende aanbevelingen, op het terrein van de buitenlandse politiek, welke binnen de huidige marges uitvoerbaar lijken, zoals de wereldarmoede-overeenkomst.

Met betrekking tot de „binnenlandse” politiek in de geïndustrialiseerde landen is het RIO-rapport ongetwijfeld een moeilijk te verteren document, en wel om twee redenen. Het vraagt van de politici eveneens een lange-termijnvisie op de toekomst (of althans een duidelijke aanzet daartoe), iets dat gegeven de aard van het politieke beroep en de gecompliceerdheid van de industriële samenleving, op zich al niet eenvoudig is.

Het vraagt van hen tevens de moed om hun achterban op te voeden met het oog op de impopulaire consequenties van een dergelijke lange-termijnvisie. Feit is, dat rationele argumenten gebaseerd op de dreiging van een catastrofe — hoe wáár ze ook mogen zijn — op zich zelf onvoldoende zijn om mensen tot aanvaarding van andere gedragspatronen te bewegen. Naast angst en bezorgdheid moet vooral een positieve visie op een *beter toekomst* voldoende mensen inspireren om de nationale voorwaarden daarvoor te helpen opbouwen. Galtung beëindigt een origineel artikel 12) over andere levensstijlen met de volgende woorden:

„Enkel de combinatie van beperking in de materiële voorziening en een sterke positieve visie kan maken, dat wij onze levensgewoonten veranderen. Wat het eerst betreft, daar zullen in de toekomst waarschijnlijk de „periferiële landen” voor zorgen, welke wij in het verleden met zoveel succes hebben overheerst. Wat betreft het laatste, namelijk het idee dat een andere levensstijl een beter leven zou kunnen betekenen (en niet een noodoplossing, welke zoals bij een oorlogssituatie wordt afgeschaft zodra de oorlog voorbij is) — daar moeten wij zelf de verantwoordelijkheid voor op ons nemen”.

Nieuwe levensstijl

In levensbeschouwelijke organisaties in Nederland is de discussie over een nieuwe levensstijl in volle gang 13). Ook op regeringsniveau is in het kader van de Interdepartementale Commissie voor Consumentenzaken een mogelijke bewuste beperking van de groei der consumptie in het vooruitzicht gesteld, „met het oog op evenwichtiger verhoudingen in de verdeling van de consumptie over rijke en arme landen, in verband met de noodzaak van een zo zuinig mogelijk gebruik van de schaarse ruimte in ons land en ten slotte vanwege de wenselijkheid de milieuverontreiniging zoveel mogelijk terug te dringen” 14). Men moet hopen, dat dit aanzetten zijn tot een veel meer gerichte maatschappelijke discussie en bewustwording, en tot een vindingrijke politieke vertaling van de daarbij opkomende ideeën. Bij harde structurele beslissingen, bijvoorbeeld betreffende inkomenspolitiek, kernenergie en milieu, ligt thans de „bewijslast” nog te zeer bij degenen, die *tegen* voortzetting van de lijn uit het verleden zijn. Dit wijst erop, dat het vertrouwen in de bestaande op economische groei gerichte maat-

schappelijke instituties nog sterk is. Dat is bevreemdend. Iedereen ziet toch, dat een aantal klemmende sociale problemen, o.a. rond de werkgelegenheid, of beter gezegd rond de betekenis van arbeid, op de lange duur niet op te lossen is met morrelen aan de haperende motor van onze economische groei. Het is anno 1976 onduidelijk waar we naar toe willen 15). Op zo'n moment hebben zij die beschikken over invloed om maatschappelijke bewustwordingsprocessen op gang te brengen een bijzondere verantwoordelijkheid. Dat zijn — zoals gezegd — op de eerste plaats de politici, maar ook managers, departementale staven, vakbondsleders, media-beheersers, onderwijzend personeel enz.

Het RIO-rapport zegt: iedereen, op zijn of haar eigen plaats. Deze maatschappelijke bewustwordingsprocessen — hoe moeizaam ook — zijn broodnodig, want in een samenleving als de onze is een herformulering van nationale doelen — overeenkomstig de aanbevelingen van RIO — en een nieuw ontwerp van instituties, welke het maatschappelijk proces op deze doeleinden kunnen richten, langs een andere weg onmogelijk. We hebben inderdaad geen tijd te verliezen, willen we niet meer en meer onze „speelruimte” voor een betere toekomst laten ineenschrompelen.

Het herstel van de nationale economische groei, waar zoveel aandacht aan wordt gegeven, kan men misschien nog zien als een *bescheiden* element voor een overgangsstrategie naar een andere d.w.z. betere samenleving.

Het RIO-rapport schetst enkele harde vereisten, waaraan deze samenleving moet voldoen om beter te zijn vooral met het oog op onze medewereldburgers. Het richt zich daarbij wel duidelijk tot een bepaald publiek, met name politici. Het rapport is beslist minder toegankelijk voor iedereen dan het boek *Mensen tellen* van het Linnemann-team 16), of het tegelijk met het RIO-rapport uitgebrachte boek van Leurdijk *Eén wereld, één toekomst* . . . .

Onze positie in de wereld is steeds meer onlosmakelijk verbonden met die van de Europese Gemeenschap. Welke van de (thans samenwerking zoekende) Westeuropese politieke partijen gaat het RIO-rapport als één der hoekstenen gebruiken bij de opbouw van haar programma? Bijv. met het oog op de directe verkiezingen van het Europese Parlement in 1978. Zorgvuldige bestudering, uitwerking en effectieve inbreng van de RIO-voorstellen in het kader van de voortgaande coördinatie van het Nederlandse beleid met dat van de andere lidstaten van de EG lijkt mij één van de beste manieren, waarop onze regering het rapport kan gebruiken.

P. H. J. J. Terhal

11) Er schijnt — aldus het RIO-rapport — tussen de militaire „establishments” van de beide supermogendheden sprake te zijn van een parallellisme van professionele belangen, dat leidt tot — wellicht stilzwijgende — wederzijdse overeenstemming om, door middel van overeenkomsten en verdragen, slechts die wapens of activiteiten uit te bannen, die deze militaire „establishments” van weinig of geen belang toeschijnen.

12) J. Galtung, *Alternative life styles in rich countries, Development Dialogue*, a journal of international development Cooperation, Dag Hammarskjöld Foundation, 1976 (1).

13) Zie onder andere het eerder geciteerde verslag-boek nationale ecologieconferentie van het Humanistisch Verbond, en de uitgaven van de Werkgroep Nieuwe Levensstijl van de Raad van Kerken (m.n. Injunctie 1 t/m 4, Publivorm, Voorburg).

14) *Derde Jaarrapport* van de Interdepartementale Commissie voor Consumentenzaken, geciteerd uit NRC 27 oktober 1976.

15) Het VVD-kamerlid Van Aardenne heeft gewezen op het ontbreken van zelfs het begin van een lange-termijnvisie in de structuurnota en in CPB-rapporten. Hij gaf daarbij enkele problemen op langere termijn aan, die dringend om bezinning vragen, o.a. de verdeling van het werk. Men mist in zijn analyse de internationale dimensie. Terecht stelt hij echter, dat het ontbreken van een lange-termijnvisie ertoe leidt dat thans te veel op het verleden wordt voortgeborduurd (NRC *Handelsblad*, 6 november 1976).

16) John Garbutt, Hans Linnemann, e.a., *Mensen tellen, op zoek naar een menswaardig bestaan voor een verdubbelde wereldbevolking*. Het Spectrum, 1976.

17) Dick Leurdijk, *Eén wereld, één toekomst, kiezen voor delen*, Elsevier, 1976.

Nogmaals de loonindexering

Nogmaals de loonindexering

In *ESB* van 17 november jl. schrijft Van Zweeden dat de metaal- en elektro-technische industrie in het begin van de jaren zeventig de prijscompensatie in de cao's introduceerde. Aan het slot van zijn artikel staat dat het een bij Philips afgesloten meerjarige cao was die de aanleiding vormde voor de invoering van het prijsaanpassingsmechanisme. Hier schijnt iets niet helemaal te kloppen. De op zich zelf kleine incongruentie zou uiteraard niet de moeite waard geweest zijn om erop te reageren, ware het niet dat er bij de herinnering aan de situatie van destijds aspecten terugkwamen, die in verband met de huidige problematiek verdienen nog eens gereleveerd te worden.

Wat is indertijd het geval geweest? Voordat in 1965 de aan de index van de kosten van levensonderhoud gebonden prijscompensatie vrijwel gelijktijdig zowel in de cao voor de metaalindustrie als in de cao voor Philips werd geïntroduceerd, kenden wij in Nederland, anders dan bijv. in België, Italië en Frankrijk 1) dit systeem niet. Er werd een bepaald percentage of bedrag aan loonstijging overeengekomen en daar werd dan ook globaal de verhoging in verband met prijsstijging in begrepen geacht. Specifieke dekking tegen prijsstijging kwam in cao's niet voor.

De prijscompensatie werd destijds in 1965 in de cao voor de metaalindustrie en Philips ingevoerd, omdat men daar wat meer rust op het loonfront wenste en af wilde van de jaarlijkse touwtrekkerij om enkele procenten of tienden van procenten loonsverhoging. Men streefde naar een cao met een looptijd van ca. drie jaar, een langetermijnplanning die geheel afweek van het destijds en ook nu nog normale patroon van loononderhandelingen die telkens voor een jaar gelden.

Ook in 1965 was er al een niet geringe inflatie en het is begrijpelijk dat vakorganisaties bij een zo lange loopduur van de cao enige bescherming wensten voor prijsstijgingen die voor een toekomstige periode van drie jaar moeilijk waren te voorzien. Het opnemen

van de prijscompensatie werd daarom redelijk geacht, maar uitdrukkelijk aan die lange looptijd gekoppeld. Die prijscompensatie was bovendien niet onbeperkt. Per jaar gold een bepaald maximum percentage 2). De daarboven uitgaande prijsstijging werd niet vergoed, met dien verstande dat een eventueel restant door een prijsstijging beneden het maximaal compensabele in een bepaald jaar kon worden doorgegeven naar een volgend jaar 3). De hele ontwikkeling gaf de regering aanleiding een SER-advies aan te vragen, dat op 12 november 1965 werd uitgebracht.

Hieronder volgen nog eens het oordeel en de conclusies van de SER uit dat jaar.

Het oordeel van de SER

De SER ziet het belang van een loonindexering, met het oog op de meerjarige contracten die men wil afsluiten, in. Deze meerjarige contracten hebben het voordeel, dat de loonvorming een rustiger verloop heeft. Immers, ieder jaar onderhandelen geeft bepaalde spanningen; ook passen de meerjarige contracten beter in een sociaal-economisch lange-termijnbeleid. Tegenover deze voorbeelden blijft echter het nadeel dat de loonstijgingen, die de produktiviteit te boven gaan via de indexering cumulatief gaan werken. Een tweede nadeel vindt de Raad de grotere mogelijkheid tot het tot stand komen van een loonprijspiraal die zich versnelt. Als derde punt van bezwaar ziet de Raad het feit dat een eenmaal opgetreden factor tot blijvende verhoging van het loon- en prijspeil leidt. Een laatste punt van bedenking noemt men de mindere wendbaarheid van de nationale economie door de indexering.

Conclusie van de SER

De Raad komt tot de conclusie dat de loonindexering op zich niet aan te bevelen is, maar in het kader van de meerjarige contracten, zou men een indexering kunnen ontwerpen, die de na-

delen zoveel mogelijk vermijdt. Men is dan ook van mening dat de indexering vertraagd moet worden toegepast, om de werking van incidentele factoren te vermijden.

Een deel van de Raad is voor een partiële indexering, een index dus met uitsluiting van de belastingen, de sociale lasten en andere factoren die niet voor een compensatie via de lonen in aanmerking komen. Een ander deel van de Raad vindt een partiële indexering niet de juiste weg, er blijven altijd factoren bestaan die men niet kan elimineren. Zij achten een gelimiteerde index met een drempel en een plafond een betere oplossing.

Rest nog de vermelding dat de SER voor 1970 in verband met de toenmalige situatie voor één keer een prijscompensatie voorstelde in cao's, die voor één jaar zouden worden afgesloten. Inmiddels was de vrije loonpolitiek van start gegaan en de aanbeveling van de SER, dat een dergelijke prijscompensatie slechts voor één keer in een cao voor één jaar zou worden opgenomen, blijkt op een illusie te hebben berust 4).

De geschiedenis kan niet worden teruggedraaid en zij herhaalt zich ook nooit op exact dezelfde wijze. Maar misschien kunnen partijen, als zij dezer dagen in moeilijke loononderhandelingen gewikkeld zijn, er hier en daar toch nog enige inspiratie uit opdoen.

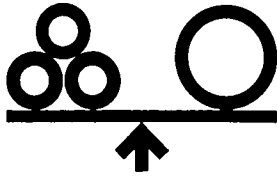
B. S. Frenkel

1) In Frankrijk was alleen het minimumloon geïndexeerd, maar dat werkte door in de hogere lonen. In landen als Engeland en Duitsland kende en kent men geen prijscompensatie; in Duitsland is het zelfs verboden.

2) Ook Van Zweeden vermeldt dat.

3) Er gold ook nog een drempel, die hier verder onbesproken blijft, maar op zich zelf ook nog wel de moeite waard is.

4) In 1972 heeft de SER deze situatie in zekere zin gesanctioneerd. Toch verdient het aandacht dat ook dat advies nog zo genuanceerd is dat er o.m. in voorkomt dat de mogelijkheid van bijzondere omstandigheden zich kan voordoen waardoor de prijsstijging een dusdanige omvang aanneemt dat de werking van het indexeringsmechanisme nader in overweging dient te worden genomen.

Inflatie, pond sterling en de positie van Londen als internationaal financieel centrum

DRS. F. W. J. VELTMAN*

De afwaardering van het Britse pond op de internationale valutamarkten zet niet alleen het anti-inflatiebeleid van de Labour-regering op losse schroeven, maar levert tevens niet te verwaarlozen problemen op voor de in Londen gevestigde buitenlandse banken. Steeds vaker hoort men geluiden dat, mede als gevolg hiervan, de positie van de „City” als internationaal financieel centrum op de tocht zou staan. Hieronder worden de gehanteerde argumenten toegelicht. Eerst volgt echter een uiteenzetting over de achtergronden van de depreciatie van het Britse pond in de afgelopen jaren en een visie op het toekomstige koersverloop.

Wisselkoersbepalende factoren: algemeen

De koers van een valuta, genomen over een lange periode, wordt overwegend bepaald door relatieve verschillen in inflatietempo en de relatieve stijging van de loonkosten per eenheid produkt. (Relatief wil hier zeggen: in vergelijking met de handelspartners van een land). Beide factoren geven inzicht in de ontwikkeling van de concurrentiekracht van een land en geven derhalve uitsluitsel over de vraag hoe het koersverloop van een bepaalde valuta zou moeten zijn, wil een land zijn concurrentiepositie op de wereldmarkt kunnen handhaven. In feite kan men hier spreken van twee „leading indicators”. Immers, relatieve inflatie en loonkostenontwikkeling *op zich* hoeven geen aanleiding te zijn voor een wisselkoersaanpassing, daar een goed mechanisme om dit te bewerkstelligen ontbreekt. Daarentegen scheppen deze factoren wel een bepaald verwachtingspatroon bij de partijen op de valutamarkt ten aanzien van de toekomstige ontwikkeling van de externe positie van een land. Het zijn deze verwachtingen die de koersvorming reeds kunnen beïnvloeden, lang voordat de feitelijke ontwikkeling van de externe positie tot aanpassing van de wisselkoers noopt.

Op korte termijn kan de koers van een valuta door een veelvoud van factoren beïnvloed worden. De relatieve rentebeweging in een land is bijv. een factor die de richting van korte kapitaalstromen reguleert en daardoor mede

vraag en aanbod op de valutamarkt bepaalt. De feitelijke ontwikkeling van de lopende rekening speelt evenzeer een rol. Wanneer bijvoorbeeld een land met voortdurende overschotten op de lopende rekening geconfronteerd wordt, waartegenover geen compenserende kapitaaluitvoer staat, dan zal een aanhoudende „technische” druk tot appreciatie van de valuta van dat land bestaan.

Voorts vallen diverse koersbeïnvloedende factoren te signaleren, die alle het verwachtingspatroon van de valutamarkt kunnen beïnvloeden en min of meer een „leading indicator”-functie hebben ten aanzien van de verwachte relatieve kosten- en prijsontwikkeling. Men zou hier kunnen spreken van „leading indicators” van de tweede orde. Te denken valt aan de ontwikkeling van de binnenlandse geldhoeveelheid, het verloop van de overheidsuitgaven en de financiering daarvan, verwachtingen ten aanzien van het arbeidsklimaat enz.

Wisselkoersbepalende factoren: het Britse pond

De hierboven genoemde factoren gelden uiteraard ook voor de koersvorming van het Britse pond. Hieronder volgt een overzicht van inflatie en loonkosten per eenheid produkt in het Verenigd Koninkrijk en zijn belangrijkste handelspartners.

Uit de tabellen blijkt, dat de Britse concurrentiepositie ten opzichte van de belangrijkste handelspartners, voor-

al sinds 1973, voortdurend is verslechterd in termen van nationale valuta. Gevoegd bij de negatieve ontwikkeling van de lopende rekening (o.m. het gevolg van de oliecrisis) en de sterke toename van de financieringstekorten van de publieke sector in de afgelopen jaren, leidde dit tot een aanhoudende waardevermindering van de Britse munt. In tabel 3 is de effectieve depreciatie van het pond weergegeven, d.w.z. gewogen aan het handelsverkeer met de 11 belangrijkste handelspartners.

Een belangrijke additionele factor, die de koersvorming van het pond beïnvloedt, is het feit dat de Britse valuta nog steeds een (zij het aanzienlijk in betekenis afgenomen) rol speelt als internationale reservevaluta. Het buitenland houdt namelijk aanzienlijke ponden-tegoeden aan in Londen. Deels gaat het hier om (particulier) werkkapitaal om bijv. te kunnen opereren op de Londense internationale grondstoffenmarkten, deels is dit een overblijfsel uit de tijd toen de City nog de bankier van het Overseas Sterling Area (OSA) was.

Sinds 1968 waren officiële buitenlandse houders van ponden-tegoeden gevrijwaard tegen koersdalingen van het pond door de zogenaamde Overeenkomst van Bazel. Hierbij was overeengekomen, dat Engeland het vermogensverlies als gevolg van een waardevermindering van het pond t.o.v. de dollar zou compenseren. Ultimo 1974 werd deze overeenkomst echter niet verlengd, waarbij ook de verplichting van de OSA-landen om een deel van hun internationale reserves in ponden sterling aan te houden verviel. Het gevaar, dat deze ponden-tegoeden omgezet zouden worden in „hardere valuta's”, bijv. uit oogpunt van diversificatie van de internationale reserves of om zich te vrijwaren tegen (verdere) koersdalingen

*) De auteur is medewerker bij het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.

van het pond, werd hiermee aanzienlijk groter. In de praktijk is gebleken, dat niet alleen de feitelijke omzetting van ponden in andere valuta's een drukkend effect op de koers had, maar dat de vrees dat dit zou gaan gebeuren al voldoende was om een koersdaling uit te lokken (het probleem van de zogenaamde „Sterling-overhang”).

Uit tabel 4 blijkt, dat in de eerste negen maanden van 1976 een forse vermindering van de sterling-reserves plaatsvond, die vrijwel geheel moet worden toegeschreven aan de monetaire autoriteiten in de olie-exporterende landen. Niettemin is het overblijvende bedrag nog aanzienlijk.

Perspectieven voor het pond

Hoewel het koersverloop van het pond een tijd lang een wat stabiel verloop kan vertonen onder invloed van de recentelijk aangekondigde uitgavenbezoeking van de Britse regering en het verkrijgen van een IMF-lening ad \$ 3,9 mrd. ter aanvulling van de sterk geslonken deviezenreserves, lijkt een verdere depreciatie in 1977 aannemelijk. De redenen hiervoor zijn:

- het inflatietempo zal nog steeds aanzienlijk hoger zijn dan dat van de belangrijkste handelspartners, onder meer als gevolg van de naijlende inflatoire impuls van de depreciatie in het verleden;
- ondanks het aanzwellen van de olie-inkomsten uit de Noordzee zal de lopende rekening ook in 1977 nog een tekort laten zien;
- het financieringstekort van de publieke sector zal, ondanks de geplande reductie, onrustbarend hoog blijven;
- het is de vraag of een derde jaar van stringente loonbeheersing realiseerbaar is, hetgeen de regering noodzakelijk acht in het kader van de inflatiebestrijding.

Een belangrijke koerssteunende factor zou zijn, indien de regering de druk van de „Sterling-overhang” zou kunnen elimineren. Dit kan gebeuren door bijv. het officiële buitenlandse pondenbezit te consolideren in langlopende overheidsleningen of door het weer instellen van compensatie-garanties tegen koersdalingen van het pond. Een definitieve oplossing van dit probleem lijkt echter, gezien de omvang, voorlopig niet realiseerbaar. Overigens kan een verdere depreciatie van het pond gematigd worden door een verkrappende monetaire politiek van de Bank of England en interventies op de valutamarkt.

Na 1977 gaan diverse factoren ten gunste van Engeland werken. De aardoliestroom zal snel toenemen en een krachtige verbetering van de lopende rekening bewerkstelligen. Dit effect zal

echter in de eerstkomende jaren voor een belangrijk deel teniet gedaan worden door rentebepalingen en amortisatie van de buitenlandse schuld. De convergentie van het inflatietempo naar het niveau van Englands handelspartners zal zich geleidelijk voortzetten, terwijl het regeringsbeleid in toenemende mate gericht zal zijn op het terugdringen van het publieke financieringstekort. Al met al zou het koersverloop van het pond in de periode 1978-1980 een redelijk stabiel verloop kunnen hebben.

Na 1980 zal het land een netto aardolie-exporteur worden. Als gevolg hiervan zal het overschot op de lopende rekening snel toenemen. Dit zou kunnen resulteren in een opwaartse druk op de koers van het pond naar analogie van de Nederlandse gulden.

lansverhoudingen voor die buitenlandse banken in Londen, die opereren op de Eurovalutamarkt, doch een eigen vermogen op basis van ponden sterling hebben 2). Immers, terwijl het eigen vermogen door een depreciatie van het pond sterling ongewijzigd blijft, neemt de tegenwaarde van de aangetrokken Eurovalutadeposito's op de bankbalans toe. Dit heeft een verlaging van de capital-deposits-ratio 3) tot gevolg. Een al te sterke relatieve vermindering van het garantiëkapitaal zal niet alleen ongewenst zijn uit het oogpunt van een gezonde bedrijfsvoering, doch evenmin getolereerd worden door de Bank of England. Uiteindelijk zullen derhalve de niet-Britse moederbank of, in het geval van een consortiumbank, de niet-Britse aan-

Het pond en de buitenlandse banken in Londen 1)

De waardevermindering van het pond betekent een verslechtering van de ba-

1) Buitenlandse bank is hier synoniem met niet-Brits.

2) Dit geldt uiteraard ook voor Britse banken, die op de Eurovalutamarkt opereren.

3) Garantiëkapitaal gedeeld door het depositobestand.

Tabel 1. Ontwikkeling van de groothandelsprijzen in een aantal landen (index 1970 = 100; prijzen in nationale valuta)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976 (juli)
Verenigd Koninkrijk	109	115	123	152	189	220
Verenigde Staten	103	108	122	145	159	167
West-Duitsland	104	107	114	129	136	142
Frankrijk	102	107	123	158	149	164
Nederland	101	105	118	134	144	154
Italië	103	108	126	177	192	241

Bron: International Financial Statistics.

Tabel 2. Ontwikkeling van de loonkosten per eenheid produkt in een aantal landen (index 1970 = 100; prijzen in nationale valuta)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976 a)
Verenigd Koninkrijk	109	113	123	149	197	218
Verenigde Staten	101	103	107	113	121	122
West-Duitsland	107	109	113	121	126	125
Frankrijk	106	109	116	134	165	167
Nederland	106	111	117	135	159	159
Italië	110	111	127	159	209	221

a) 2e kwartaal.

Bron: National Institute Economic Review.

Tabel 3. Effectieve depreciatie van het Britse pond (gewogen mutatie t.o.v. de Smithsonian pariteit van dec. 1971; periodegemiddelden)

1972	1973	1974	1975	1976 1e kw.	2e kw.	3e kw.	okt./nov.
-4,5%	-14,7%	-18,2%	-25,7%	-31,4%	-38,4%	-40,9%	-46,7%

Bron: Bank of England.

Tabel 4. De ontwikkeling van de buitenlandse ponden-tegoeden a) (£ mln.; ultimo-standen)

	1973	1974	1975	1976 (sept.)
Officiële houders	3.689	4.634	4.102	2.756
w.v. olie-exporterende landen	959	3.101	2.839	1.541
Overige houders	2.284	2.500	3.228	3.433
w.v. olie-exporterende landen	314	344	466	448
Totaal	5.973	7.134	7.330	6.189

a) Langlopend overheidspapier, schatkistpapier, kortlopende deposito's.

Bron: Bank of England.

Tabel 5. De buitenlandse bankengemeenschap in Londen

	V S	Japan	Europa	Overig	Totaal
1914	3	1	8	17	29
1950	7	4	19	23	53
1960	10	8	28	31	77
1970	37	13	50	59	159
1974	61	23	84	80	248
1975	57	23	86	78	244
1976	56	23	90	86	255

deelhouders moeten bijspringen door of met een geringere winstuitkering genoegen te nemen of door de eigen middelen van de Britse dochter of participatie uit te breiden. De bereidheid hiertoe zou echter wel eens sneller kunnen dalen dan de koers van het pond.

Dat het hier om geen geringe zaak gaat mag blijken uit het feit dat volgens *The Banker* 4) de op sterling gebaseerde buitenlandse banken meer dan een kwart van alle Eurovalutadeposito's in Londen aanhouden. Het volgende voorbeeld ter illustratie van het probleem. Stel dat een buitenlandse bank in Londen een garantiekapitaal van £ 10 mln. heeft en een depositobestand van £ 150 mln., in de verhouding 4 : 1 tussen dollar- en sterlingdeposito's. Een waardevermindering van het pond van \$ 2,20 tot \$ 1,60 verhoogt het sterling-equivalent van de dollardeposito's tot £ 165 mln. De totale waarde van de deposito's wordt derhalve £ 195 mln. en de capital-deposits-ratio verslechtert van 1:15 tot 1:19,5. Zou de betreffende bank de ratio op het oude niveau willen houden, dan zal het garantiekapitaal moeten toenemen tot £ 13 mln. (nl. £ 195 mln.:15) d.i. met niet minder dan 30% (!).

Het hier geschetste probleem kan omzeild worden door een methode die met name op grote schaal is toegepast door de consortiumbanken. In het verleden hebben deze banken namelijk hun vermogensbasis verstevigd door achtergestelde leningen aan te trekken luidend in vreemde valuta (meestal dollars). Op deze wijze werd hun garantiekapitaal ten dele gevrijwaard tegen een depreciatie van het pond, daar ook het sterling-equivalent van de achtergestelde leningen steeg. Recentelijk is echter ook twijfel gerezen over de bruikbaarheid van deze methode. De Britse belastingdienst wil namelijk wél de (boek)winststijging belasten van het door de daling van het pond opgeblazen sterling-equivalent van vorderingen in vreemde valuta, maar daarentegen geen aftrek verlenen voor de toegenomen

verplichtingen in termen van sterling uit hoofde van de achtergestelde leningen. Dit laatste met het argument, dat het hier niet zo zeer om een lening gaat als wel om risicodragend vermogen. Deze gang van zaken werd voor het eerst geïdentificeerd bij de London Multinational Bank. Wanneer de belastingdienst inderdaad voet bij stuk zou houden betekent dit voor deze onderneming een achterstallige belastingvordering voor 1975 van £ 508.000 en £ 290.000 voor de voorgaande jaren. Ter vergelijking, de netto winst van de bank bedroeg in 1975 £ 1,01 mln.

Besluit

Het leidt geen twijfel dat de depreciatie van het pond de attractie van Londen als internationaal financieel centrum niet heeft vergroot. Het kwantitatieve effect is echter moeilijk vast te stellen. Noch het verloop van het aantal buitenlandse bankvestigingen in Londen, noch het verloop van het Britse aandeel in de Eurovalutamarkt geven veel houvast. Het lijkt echter niet onaannemelijk, dat met name de Londense vestigingen van een aantal kleine buitenlandse banken mede als gevolg van de val van het pond hun activiteiten hebben gestaakt. Gezien de verwachte ontwikkeling van het pond, zal de hierboven geschetste problematiek in de toekomst sterk aan actualiteit inboeten.

Zonder twijfel zal op een gegeven moment een eind komen aan de netto toename van het aantal buitenlandse bankvestigingen. Op dit moment zijn van de 100 grootste banken ter wereld slechts 17 niet direct vertegenwoordigd in Londen. Van deze laatste zijn 12 bovendien indirect vertegenwoordigd via een participatie in één of meer consortiumbanken. Gezien de zeer hoge kosten van een buitenlandse vestiging in Londen zullen kleine banken steeds minder snel geneigd zijn om een vestiging te openen of eerder geneigd zijn een bestaande vestiging te sluiten.

Ondanks een aanhoudende krachtige

groei van de Eurovaluta-activiteiten van de Londense banken, is in 1975 het Britse aandeel in de Europese sectie van de Eurovalutamarkt met 1,5 procentpunt afgenomen tot iets minder dan 48%. De belangrijkste reden hiervoor was, dat Amerikaanse banken in steeds grotere mate hun internationale bankactiviteiten laten lopen via hun kantoren op de Bahama's, Kaaimaneilanden en in Panama, ten koste van hun Londense vertegenwoordigingen. Deze ontwikkeling, waaraan belastingtechnische overwegingen niet geheel vreemd zijn, zal zich vermoedelijk ook in de toekomst voortzetten. Een geleidelijke verdere achteruitgang van de relatieve positie van Londen lijkt derhalve aannemelijk.

F. W. J. Veltman

4) Augustusnummer 1976: Sterling and the Euromarket.

ESB

Ingezonden

Discussiepartner Heertje

Van tijd tot tijd schijnt A. Heertje er behoefte aan te hebben z'n vakbroeders bestraffend ex cathedra toe te spreken. Ze hebben dan het een en ander niet gezien zoals hij, of niet goed gezien (wat vrijwel hetzelfde is), of te laat gezien. Zo stond in *ESB* van 20 augustus 1975 een stukje met die strekking van zijn hand. Daarin deed hij o.m. mij de eer van zijn kritiek aan, door mij in te lijven bij het koor der „door aardgas verdoofden”.

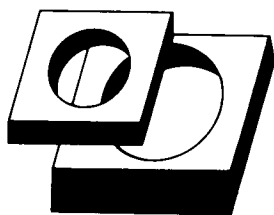
Aangezien ik destijds nog de indruk had, dat het hem om een wetenschappelijke discussie te doen was, reageerde ik er serieus op (*ESB* van 1 oktober 1975, blz. 948). Een reactie daarop van Heertje is echter achterwege gebleven. In plaats daarvan komt hij met ruim een jaar vertraging in *ESB* van 29 december 1976, in een voor het overige tegen Stevers gericht stukje, wat mij betreft weer in iets andere woorden met z'n oude verwijt opdraven. Het wordt er trouwens in dat stukje nog met de haren bijgesleept ook.

Een curieuze stijl van discussiëren. Wellicht hoopt Heertje door zich aldus tegen een VVD-econoom af te zetten, acceptabeler te worden voor de PvdA, de partij waar hij al geruime tijd vergeefs weer poogt binnen te treden. Vooruit dan maar: tout comprendre c'est tout pardonner. Maar een beetje teleurstellend vind ik het wel.

A. Pais

(Discussie gesloten, redactie)

**U reageert op annonces in *ESB*?
Wilt U dit dan steeds duidelijk tot uitdrukking
brengen?**

Verticale financiële verhouding tussen overheden

DRS. G. DE JONG

Van een verticale financiële verhouding tussen overheden is sprake wanneer overheveling van inkomens plaatsvindt tussen een hogere en een lagere overheid. In dit artikel beperken we ons verder tot de verhouding tussen rijk en gemeenten.

In de Nederlandse situatie zijn zowel geografische als politieke factoren werkzaam die een omvangrijke overheveling van inkomens tussen rijk en gemeenten tot gevolg hebben. Bij de geografische factoren valt te denken aan — relatief gezien — het kleine grondoppervlak, de grote bevolkingsdichtheid en het grote aantal gemeenten. Hierdoor wordt het voor de afzonderlijke gemeenten moeilijk, zo niet onmogelijk al te grote verschillen in collectieve-voorzieningenniveaus te laten bestaan. Hierbij kan worden gevoegd de kennelijk bestaande politieke overeenstemming dat de onvermijdelijk bestaande inkomensverschillen tussen gemeenten geen aanleiding mogen geven tot navolgende verschillen in de voorziening in collectieve behoeften. Dit heeft geleid tot een grote mate van egalitatie van gemeentelijke collectieve-voorzieningenniveaus. Hieruit volgen twee dingen. In de eerste plaats worden de belastinginkomsten voornamelijk centraal geheven en vervolgens voor een deel over de gemeenten verdeeld. In de tweede plaats vindt, soms gekoppeld aan deze verdeling, een zekere centrale beïnvloeding van de besteding door de gemeenten plaats ten einde de beoogde mate van egalitatie van lokale voorzieningenniveaus te helpen bewerkstelligen 1).

Ligt derhalve in Nederland bij de gemeentefinanciën een zwaar accent op de verticale financiële verhouding met het rijk, in buitenlandse situaties komt aan deze verhouding soms een veel minder groot gewicht toe. Tekenend hiervoor is bijvoorbeeld het artikel van C. M. Tiebout, *A pure theory of local expenditures* 2). In zijn opvatting gaat het niet om een zo groot mogelijke egalitatie van plaatselijke voorzieningenniveaus, maar — juist andersom — concurreren de lokale overheden met elkaar

door elk aan mogelijke toekomstige inwoners een bepaald pakket van belastingen en collectieve voorzieningen aan te bieden. Deze potentiële inwoners kiezen daarop als woonplaats de gemeente met het hun meest welgevallige pakket (voting by feet). Het zal duidelijk zijn dat in een dergelijke situatie de inkomensoverhevelingen tussen de lokale en de centrale overheid een minder grote rol spelen.

Maatstaf

De hierboven geconstateerde verschillen in de mate waarin tussen verschillende landen de verticale finan-

---

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

---

ciële verhouding binnen de overheid van belang is, doet de vraag opkomen of er voor deze verschillen in gewicht een maatstaf kan worden gevonden. Hiertoe heeft J. S. Hunter in 1974 een poging gewaagd 3). Hij vermeldt om te beginnen de gangbare omschrijving van wat onder een niet-evenwichtige verticale financiële verhouding (vertical financial imbalance) wordt verstaan: „a noncorrespondence between revenue resources and expenditure commitments for each level of government”.

Deze omschrijving is rijkelijk vaag, vooral ook omdat ze geen rekening houdt met de verschillende gaardheid van de te onderscheiden inkomenscomponenten. In verband hiermee introduceert Hunter de mate van autonomie (fiscal autonomy) die de lagere overheid bezit ten aanzien van de te onderscheiden inkomenscategorieën. Bij deze mate van autonomie gaat het uitdrukkelijk om twee elementen, t.w. de mate van zelfstandigheid waarmee het inkomen kan worden verworven én de mate van zelfstandigheid waarmee het kan worden besteed. Op deze manier

nader gepreciseerd definieert Hunter de verticale financiële onevenwichtigheid als de mate waarin de totale uitgaven van de lokale overheid de „autonome” inkomenscomponenten te boven gaan. Nader uitgewerkt heeft deze maatstaf, door Hunter de „co-efficient of vertical balance” (v) genoemd, de volgende vorm:

$$v = 1 - \frac{a_1 T_1 + a_2 T_2 + \dots}{E}$$

waarin:

E = totale gemeentelijke uitgaven;

T_1, T_2 enz. = gemeentelijke inkomenscomponenten;

a_1, a_2 enz. = de mate van autonomie die de gemeenten hebben ten aanzien van de betreffende inkomenscomponent.

De waarde van a bepaalt of en in welke mate een bepaalde inkomenscomponent het autonome karakter bezit, in die zin dat bij $a = 0$ de autonomie volledig is en bij $a = 1$ ten aanzien van de inkomenscomponent geen enkele mate van autonomie bij de lagere overheid bestaat. Dit houdt in dat bij $v = 0$ het gehele inkomen buiten de invloedssfeer van de gemeenten ligt; de gemeenten zijn dan gedegradieerd tot plaatselijke filialen van de centrale overheid. Hoe dichter de coëfficiënt 1 nadert, des te evenwichtiger de verticale financiële verhouding 4).

---

1) Hierover meer uitgebreid Dr. C. Goedhart, *Hoofdlijnen van de leer der openbare financiën*, Leiden, 1975, blz. 430-442.

2) Opgenomen in de bundel Balbir S. Sahni (ed.), *Public expenditure analysis*, Rotterdam, 1972.

3) Dr. J. S. Hunter, *Vertical intergovernmental financial imbalance*, *Finanzarchiv*, Tübingen, 1974. Een kritische uitwerking hiervan is te vinden bij G. Thimmaiah, *Vertical intergovernmental financial imbalance: a restatement*, *Finanzarchiv*, 1976.

4) Het is opmerkelijk dat Hunter een situatie waarin de gemeenten volledig autonoom zijn ten aanzien van alle inkomenscomponenten als evenwichtspunt neemt.

De mate van fiscale autonomie

Het is duidelijk dat bij deze benadering de problemen zich concentreren rond de kwantificering van a_1 , a_2 enz.; met andere woorden, in welke mate bestaat er gemeentelijke fiscale autonomie ten aanzien van de betreffende inkomenscomponent?

Hunter wijst hierbij op de volgende facetten:

- de druk die de lagere overheid kan uitoefenen om haar aandeel in de landelijke belastingopbrengsten op te schroeven;
- de kans van slagen voor de lagere overheid om meer „ongebonden” inkomensoverdrachten (subsidies) van het rijk te krijgen;
- de invloed die de lagere overheid heeft op de samenstelling en de omvang van uitkeringen waarvan de bestemming vast ligt;
- de mate van zelfstandigheid waarmee de lagere overheid kan lenen op de geld- en kapitaalmarkt.

Het is duidelijk dat slechts een uitgebreid voornamelijk bestuurskundig onderzoek enig licht kan werpen op de getalsmatige waarden van a .

Toepassingen

Heeft Hunter in zijn artikel enkele tentatieve berekeningen gemaakt van de waarden van v in een viertal federale staten, om zodoende een internationale vergelijking te kunnen maken, wij hebben getracht enkele eveneens tentatieve berekeningen te maken van v om tot een intranationale vergelijking in de tijd te komen. Om tot een invulling van de waarden van a te geraken is volstaan met het schatten van een rangvolgorde van de waarden van a voor de verschillende te onderscheiden inkomenscomponenten. De waarden van v die hieruit resulteren voor de verschillende jaren moeten dan ook niet naar hun absolute hoogte worden beoordeeld, maar naar de richting en de mate van verandering. De berekeningen hebben betrekking op de mate van verticaal financieel evenwicht gedurende de laatste vijftien jaar tussen rijk en gemeenten in Nederland. De lopende en de kapitaalrekening van de gemeenten zijn apart beschouwd.

Aangenomen is dat in onderstaande opsomming van de onderscheiden inkomenscomponenten de volgorde overeenkomt met de afnemende mate van autonomie. Bij de bepaling van deze hypothetische volgorde is als volgt te werk gegaan. De inkomenscomponen-

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Korte Hoogstraat 11-13, Rotterdam
Postbus 21333, tel. (010) 33 26 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(I.M.)

ten ten aanzien waarvan wordt verondersteld dat de gemeenten zowel wat betreft de verwerving ervan als ten aanzien van de besteding volledig autonoom zijn, krijgen de waarde van $a = 0$. De coëfficiënt a van de eigen belastinginkomsten bijvoorbeeld wordt geschat op of iets boven nul. De inkomenscategorieën waarvan wordt verondersteld dat de gemeenten autonomie bezitten ten aanzien van verwerving (resp. besteding) en dat autonomie geheel ontbreekt ten aanzien van de besteding (resp. verwerving), krijgen de waarde $a = 0,5$. Voor de algemene uitkering uit het gemeentefonds is derhalve de waarde van de coëfficiënt a op of omstreeks 0,5 aangenomen. Ten slotte hebben de inkomenscomponenten waarover de gemeenten geen enkele autonomie bezitten en alleen als doorgeefluik fungeren een waarde van $a = 1$ gekregen. Als voorbeeld van een inkomenscategorie met een geschatte waarde van a op of iets beneden 1 kan worden genoemd de rijksvoorschotten voor de woningbouw.

Als inkomenscomponenten van de lopende rekening zijn zodoende onderscheiden de eigen belastinginkomsten, de opbrengsten van gemeentelijke bedrijven en retributies, de algemene, aanvullende en verfijningsuitkeringen uit het gemeentefonds, de overige inkomsten, de rijksbijdragen (doeluitkeringen e.d.), de uitkeringen sociale zorg uit het gemeentefonds en de inkomsten op grond van de Wet uitkering wegen. Voor de kapitaalrekening zijn dit het netto beroep op de geldmarkt, het netto beroep op de kapitaalmarkt, de verkoop van goederen en aandelen, de afschrijvingen, de ontvangen aflossingen, de overige inkomsten, de bijdragen à fonds perdu en de rijksvoorschotten voor de woningbouw. De resultaten van de berekeningen zijn in de tabel samengevat.

Gezien het sterk hypothetische karakter van deze berekeningen is het niet verantwoord ten aanzien van de ontwikkelingen op de *lopende rekening* te concluderen tot een grotere of geringere onevenwichtigheid in de verticale financiële verhouding tussen rijk en gemeenten.

Tabel

Jaar	v_a	v_k b)
1960	0,35	0,48
1961	0,34	0,48
1962	0,37	0,44
1963	0,38	0,45
1964		0,41
1965	0,39	0,38
1966		0,35
1967	0,35	0,32
1968		0,32
1969	0,34	0,34
1970		0,37
1971	0,33	0,36
1972	c)	0,35
1973		0,33
1974		0,34
1975		0,33

a) Verticale onevenwichtigheidscoëfficiënt lopende rekening.

b) Verticale onevenwichtigheidscoëfficiënt kapitaalrekening.

c) De laatste gepubliceerde cijfers door het CBS van de gemeentelijke rekeningen (economische categorieën) betreffen 1971. Bij het CBS worden momenteel pogingen ondernomen deze (te) grote vertraging terug te dringen.

Bron: CBS, Raad voor de gemeentefinanciën, Bank voor Nederlandse Gemeenten.

Wat betreft de *kapitaalrekening* lijkt het erop dat zich omstreeks 1964 een ontwikkeling heeft voorgedaan naar een meer onevenwichtige verticale verhouding 5).

De ontwikkelingen vóór en na die periode volgens het hier gepresenteerde materiaal laten geen gevolgtrekkingen toe die op het (on-)evenwichtiger worden van de verticale financiële verhouding tussen rijk en gemeenten duiden. Afgezien van jaarlijkse schommelingen verandert de mate van evenwicht in de financiële verhouding tussen rijk en gemeenten kennelijk zeer langzaam. Om een dergelijke verandering te kunnen constateren zou een langere onderzoeksperiode moeten worden genomen.

G. de Jong

5) Eind 1963 valt o.m. de invoering van de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen inclusief het in werking treden van het leningplafond, op grond van artikel 4 van die wet, dat eind 1965 werd vervangen door de centrale financiering (art. 5). Bovendien valt in de periode 1964-1966 een zeer sterke toename van de rijksvoorschotten voor de woningbouw te constateren.

Nathaniel J. Mass: Economic cycles: An analysis of underlying causes. John Wiley, Chichester, 1975, 185 blz., £ 16,75.

Juist dertig jaar geleden publiceerden Burns en Mitchell *Measuring Business Cycles* en in 1969 heeft Burns in *The Business Cycle in a Changing World* dit materiaal aangevuld. Voor de periode 1854-1961 vindt hij een cyclus van gemiddeld 49 maanden. Deze cyclus van 49 maanden vormt het uitgangspunt van het boek van Nathaniel J. Mass, *Economic cycles: An analysis of underlying causes* (1975).

Mass wijst op het baanbrekende werk, dat Metzler op dit terrein heeft verricht; zijn voorraadtheorie in een raamwerk van multiplier en accelerator geeft een redelijke verklaring voor een cyclus van ongeveer 4 jaar.

Met behulp van stroomdiagrammen (zie bijv. blz. 32) bouwt Mass een model van het productieproces waarin de factor-inputs worden gerelateerd aan productie, voorraden en order-portefeuilles. In respectievelijk hoofdstuk 3 en 4 worden de productiefactoren arbeid en kapitaal afzonderlijk bekeken. Mass meent dat het zinvol is om arbeid en kapitaal afzonderlijk te beschouwen omdat men immers de productiefactor arbeid veel sneller kan aantrekken en afstoten dan het kapitaal. Hij komt in ieder geval tot enige opvallende resultaten. Simulaties van de productiesector met arbeid als de enige productiefactor tonen aan, dat binnen redelijke parametrische variaties, arbeidsaanpassingen leiden tot 3 à 5-jaarlijkse fluctuaties in werkgelegenheid, voorraden en productie. Neemt men daarentegen kapitaal als de enige productiefactor dan leiden simulaties tot een cyclus van 18 à 20 jaar, de zogenaamde Kuznets-cyclus dus.

Forrester — die een voorwoord bij het boek schreef — en die de stuwende kracht is achter het *System Dynamics National Modeling Project* van MIT (waarvan het onderhavige boek een van de resultaten is), heeft hieraan nog een verklaring van de 50-jarige Kondratieff-cyclus toegevoegd. MIT kan dus tevreden zijn: met de systeemanalyse heeft men alle conjunctuurfluctuaties kunnen verklaren.

Er is een tijd geweest waarin het meten van de lengte van conjunctuurgolven een van de belangrijkste bezigheden van conjunctuurtheoretici was. Destijds was een tienjarige cyclus in de mode, nu hebben we een vijftigjarige, een twintig-

jarige en een vierjarige. Forrester schijnt daar echt in te geloven, want onlangs heeft hij de stelling geponeerd, dat we van 1950 tot 1975 met een opwaartse Kondratieff hebben geleefd en nu tot 2000 naar beneden gaan; in 2025 wacht ons gelukkig weer een nieuw hoogtepunt. Mass, die bij Forrester promoveerde, doet het wat kalmer aan; hij vindt over de laatste 100 jaar een cyclus van „roughly forty-nine months”. Mass wijst erop, dat terwijl de meeste macro-econometrische modellen de keerpunten van specifieke cycli trachten te bepalen, het hem te doen is om een algemene vierjaarlijkse cyclus.

Beschouwt men het statistisch materiaal, waarop Mass zich baseert (blz. 10) iets nader, dan rijst wel enige twijfel. Het moge waar zijn, dat men van 1854 tot 1958 een cyclus van gemiddeld 49 maanden vindt, het beeld wijzigt zich volkomen als we de periode vóór 1933 met die daarna vergelijken. Er lijkt alle reden te bestaan bij 1933 een mijlpaal te zetten omdat daarna de verhouding van overheid en economisch leven volkomen is veranderd. We vinden dan gemiddeld in maanden de volgende tijdsduur van verschillende fasen:

	opleving	teruggang	gehele cyclus
vóór 1933	25	21	47
na 1933	50	10	60

We zien dus dat na 1933 de periodes van opleving gemiddeld twee maal zo lang waren als voor 1933 en de periodes van teruggang twee maal zo kort. Voor 1933 kon men inderdaad van min of meer regelmatige cycli spreken: de periodes van opleving en teruggang waren gemiddeld nagenoeg even groot. Na 1933 waren de periodes van opgang gemiddeld vijf maal zo lang als die van teruggang. Nu mag het waar zijn dat we voor de gehele periode 1854-1958 een gemiddelde lengte van de cyclus van 4 jaar vinden, voor de periode 1933-1958 is de lengte 5 jaar.

Ik zou Mass daarom willen aanraden nog maar wat door te gaan met zijn parametrische variaties. Het moet vast mogelijk zijn een cyclus van 60 maanden te vinden.

L. J. Zimmerman

A. P. Jacquemin en H. W. de Jong (ed.): *Markets, corporate behaviour and the state.* Nijenrode studies in Economics, volume I, M. Nijhoff BV, Den Haag, 1976, 353 blz., f. 57,20.

Verdeeld over de vijf volgende delen behandelen internationale deskundigen internationale aspecten van industriële organisaties: 1. Conceptual and methodological problems; 2. Concentration, mergers and performance in the EEC; 3. Big corporations and market structures in the US; 4. The impact of the multinational corporation; 5. Some policy aspects. De artikelen zijn de inleidingen van de deskundigen op een conferentie van het Instituut voor Bedrijfskunde Nijenrode in augustus 1975, met als doel het uitwisselen van ervaringen betreffende internationale organisaties.

ESB

Mededelingen

Congres Vereniging voor Bestuurskunde

Op 21 en 22 april 1977 organiseert de Vereniging voor Bestuurskunde haar jaarlijkse congres te Amersfoort. Het thema luidt: „Spanningsvelden rondom ambtenaren”. Het congres heeft een nadrukkelijk werkkarakter. Van de deelnemers wordt tevoren een korte schriftelijke bijdrage verwacht. Op basis van deze bijdragen zullen discussienota's worden geschreven door zowel adviseurs uit de bestuurspraktijk als uit universitaire kring.

Plaats: Evert Kupersoord, Amersfoort. Kosten (incl. overnachting en maaltijden): f. 150. Inlichtingen: Hooftlaan 10, Bussum. Tel.: (02159) 4 03 04.

PAO-cursussen Europa Instituut Amsterdam

Door het Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam worden in het kader van het post-academische onderwijs drie cursussen georganiseerd, t.w.:

- Europees handelsrecht (Prof. Clive M. Schmitthoff, University of Kent en University of London);
- Fiscaal beleid in de EG (Prof. Dr. Alan Prest, London School of Economics);
- Economische relaties EG-Oost-europese landen (Prof. Dr. S. Polaczec, State Planning Institute, Warschau; Prof. Dr. M. Ellman, Universiteit van Amsterdam).

Inlichtingen: W. Verbeeke, Europa Instituut, Herengracht 508, Amsterdam, tel.: (020) 52 52 956 of 52 52 162.

juristen en economen (mnl./vrl.)

Fiscaal-juristen en fiscaal-economen kunnen direct als adjunct-inspecteur van 's Rijks belastingen worden aangesteld; voor juristen en economen van andere studierichtingen geldt dat zij eerst een post-doctorale opleiding met een duur van ongeveer 2 jaar dienen te volgen.

De eerstvolgende opleiding vangt in september 1977 aan; degenen die voor 1 oktober 1977 hun juridische of economische studie denken af te ronden kunnen zich thans ook reeds aanmelden. De voorkeur zal worden gegeven aan sollicitanten die niet ouder zijn dan 30 jaar.

Tijdens de opleiding wordt een salaris van minimaal f 2395,- per maand toegekend. Na het met goed gevolg voltooien van de opleiding volgt benoeming tot adjunct-inspecteur op een aanvangssalaris van minimaal f 2520,- per maand.

De adjunct-inspecteur wordt na het volgen van een stage geplaatst aan een van de inspecties van de landelijk gespreide rijksbelastingdienst of aan het ministerie van financiën.

Gewoonlijk drie jaar na de benoeming tot adjunct-inspecteur volgt bevordering tot inspecteur van 's Rijks belastingen. Aan

deze functie is een maximum salaris van f 5217,- per maand verbonden. Het normale carrièreverloop leidt vervolgens tot een functie met als maximum salaris f 6253,- per maand. Verdere promotie is mogelijk.

Voor belangstellenden is een brochure verkrijgbaar met informatie over de rijksbelastingdienst, de functie van inspecteur bij die dienst en de opleiding daarvoor. Bovendien worden voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd.

De brochure kan schriftelijk of telefonisch worden aangevraagd bij het Rijksinstituut Belastingen, Breestraat 18 te Leiden (telefoon 071 - 12 56 41).

De voorlichtingsbijeenkomsten worden gehouden op:

- 10 januari te Groningen**, centraal belastinggebouw, Dr. C. Hofstede de Grootkade 11;
- 12 januari te Leiden**, Rijksinstituut Belastingen, Breestraat 18;
- 17 januari te Tilburg**, centraal belastinggebouw, Stationstraat 24;
- 18 januari te Nijmegen**, centraal belastinggebouw, Stieltjesstraat 2;
- 19 januari te Utrecht**, Hoog Catharijne, Radboudkwartier 313-315;
- 20 januari te Rotterdam**, centraal belastinggebouw, Puntegalastraat 5;
- 21 januari te Amsterdam**, centraal belastinggebouw, Wibautstraat 2-4.

De bijeenkomsten vangen steeds om 20.00 uur aan.

In de brochure is een aanmeldingsformulier opgenomen; het wordt op prijs gesteld als daarvan bij sollicitatie gebruik wordt gemaakt.

In verband met het in te stellen selectie-onderzoek dient de aanvraag voor de brochure uiterlijk 17 januari 1977 te zijn ontvangen.

Alle in deze advertentie genoemde salarisbedragen zijn gebaseerd op de eind 1976 geldende salarisregelingen en zijn exclusief een toeslag van f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

ACADEMICUS

(50 jr).

met veelzijdige ervaring op het gebied van personeelsbeleid, organisatie- en bestuursvraagstukken o.a. als directeur sociale zaken van een internationale organisatie,

oriënteert zich op een andere werkring.

Zou gaarne in contact komen met onderneming, instelling of non-profitorganisatie waar nu of op enige termijn een positie op bovengenoemd ervaringsgebied vaceert.

Brieven onder nr. ESB 1-1, Postbus 42, Schiedam.